

EGZAMIN ÓSMOKLASISTY

Vademecum nauczyciela

JĘZYK POLSKI

MINISTERSTWO
EDUKACJI
NARODOWEJ

OŚRODEK
ROZWOJU
EDUKACJI

EGZAMIN ÓSMOKLASISTY

Vademecum nauczyciela

JĘZYK POLSKI

Ośrodek Rozwoju Edukacji

Warszawa 2018

Zespół autorów:

dr Wioletta Kozak, dr Maria Romanowska, Robert Chamczyk, Małgorzata Jas,
Janina Wanda Steczkowska

Redakcja merytoryczna:

dr Wioletta Kozak

Redakcja i korekta:

„Altix” Sp. z o.o.

Redakcja techniczna i skład:

„Altix” Sp. z o.o.

Projekt okładki, opracowanie graficzne:

Wojciech Romerowicz

Elementy graficzne:

© julimur/Fotolia.com, © Chinnapong/Fotolia.com

ISBN 978-83-66047-16-7

© Copyright by Ośrodek Rozwoju Edukacji

Warszawa 2018

Wydanie I

Ośrodek Rozwoju Edukacji

Aleje Ujazdowskie 28

00-478 Warszawa

www.ore.edu.pl

tel. 22 345 37 00

fax 22 345 37 70

SPIS TREŚCI

Wstęp	4
Podstawa programowa.....	5
Preambuła	5
Cele kształcenia – wymagania ogólne	5
Treści nauczania – wymagania szczegółowe	7
Warunki i sposób realizacji	16
Komentarz do podstawy programowej przedmiotu język polski na II etapie edukacyjnym – założenia nowej podstawy i uzasadnienie zmian.....	18
Założenia ogólne	18
Zmiany i ich uzasadnienie na płaszczyźnie celów kształcenia – wymagań ogólnych ..	19
Struktura podstawy programowej	21
Założenia egzaminu ósmoklasisty.....	27
Opis egzaminu ósmoklasisty z języka polskiego	27
Kryteria do zadania otwartego rozszerzonej odpowiedzi – wypracowania	29
Przykładowe zadania z komentarzami	35
Materiał dydaktyczny	41
Opowiadanie twórcze	41
Retoryka na lekcjach języka polskiego	48
Jak skracać, parafrazować i uogólniać wypowiedź? O streszczaniu na lekcjach języka polskiego i na egzaminie	56

WSTĘP

Oddajemy w Państwa ręce publikację, której celem jest przybliżenie najważniejszych założeń reformy edukacji w szkole podstawowej. W wyniku zmian, zarówno strukturalnych, jak i programowych, nastąpiła przebudowa ustroju szkolnego (art. 18 ustawy Prawo oświatowe) oraz podstaw programowych, czego konsekwencją jest stworzenie nowej koncepcji egzaminu kończącego ośmioletnią szkołę podstawową.

Podstawa programowa za cele edukacji w ośmioklasowej szkole podstawowej wyznacza m.in. ukazywanie wartości wiedzy jako podstawy do rozwoju umiejętności; rozbudzanie ciekawości poznawczej uczniów oraz motywacji do nauki; wyposażenie uczniów w taki zasób wiadomości oraz kształtowanie takich umiejętności, które pozwalają w sposób bardziej dojrzały i uporządkowany zrozumieć świat; wspieranie ucznia w rozpoznawaniu własnych predyspozycji i określaniu drogi dalszej edukacji; wszechstronny rozwój osobowy ucznia. Natomiast za jedno z zasadniczych zadań ośmioklasowej szkoły podstawowej uznaje się przygotowanie uczniów do samodzielnej pracy, tj. umiejętności poszukiwania, porządkowania, krytycznej analizy oraz wykorzystania informacji z różnych źródeł. Założenia te znalazły odzwierciedlenie w koncepcji egzaminu ósmoklasisty z różnych przedmiotów.

Vademecum ósmoklasisty zawiera:

- a. podstawę programową do szkoły podstawowej wraz z komentarzem,
- b. założenia egzaminu ósmoklasisty wraz z przykładami zadań egzaminacyjnych,
- c. wybrane zagadnienia, ważne w procesie kształcenia oraz obecne w arkuszu egzaminacyjnym, wraz z propozycją rozwiązań metodycznych.

Przygotowany materiał ma wspierać nauczycieli w pracy w zreformowanej szkole. Podpowiada rozwiązania metodyczne i – mamy nadzieję – okaże się ciekawym, inspirującym i pomocnym poradnikiem w pracy dydaktycznej.

dr Wioletta Kozak
Redaktor merytoryczny

PODSTAWA PROGRAMOWA

Preambuła

Język polski jest kluczowym przedmiotem nauczania – poznawanie wybitnych utworów literackich sprzyja rozwojowi osobowemu ucznia, wprowadza go w świat kultury polskiej i europejskiej. Zakres znajomości języka ojczystego i sprawność w posługiwaniu się nim ułatwia przyswajanie wiedzy z innych dziedzin (przedmiotów) i jest dla każdego ucznia podstawą sukcesu szkolnego.

Cele kształcenia (wymagania ogólne) i treści nauczania (wymagania szczegółowe) przedmiotu język polski zostały sformułowane dla czterech obszarów, tj. kształcenia literackiego i kulturowego, kształcenia językowego, tworzenia wypowiedzi i samokształcenia, a ich realizacja w klasach IV–VIII szkoły podstawowej wymaga zintegrowania, które ma służyć osiągnięciu przez ucznia szkoły podstawowej umiejętności celowego i świadomego posługiwania się językiem polskim.

Wykaz lektur dla uczniów klas IV–VIII szkoły podstawowej złożony jest z pozycji obowiązkowych i uzupełniających (do wyboru przez nauczyciela), a jego trzon stanowią wybrane dzieła klasyki polskiej i światowej oraz literatura dla dzieci i młodzieży.

Rozwijanie umiejętności posługiwania się językiem polskim w mowie i w piśmie, w tym dbałość o wzbogacanie zasobu słownictwa uczniów oraz przestrzeganie przez nich norm poprawnościowych, należy do obowiązków nauczycieli wszystkich przedmiotów.

Cele kształcenia – wymagania ogólne

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Wyrabianie i rozwijanie zdolności rozumienia utworów literackich oraz innych tekstów kultury.
2. Znajomość wybranych utworów z literatury polskiej i światowej oraz umiejętność mówienia o nich z wykorzystaniem potrzebnej terminologii.
3. Kształtowanie umiejętności uczestniczenia w kulturze polskiej i europejskiej, szczególnie w jej wymiarze symbolicznym i aksjologicznym.
4. Rozwijanie zdolności dostrzegania wartości: prawdy, dobra, piękna, szacunku dla człowieka i kierowania się tymi wartościami.
5. Kształcenie postawy szacunku dla przeszłości i tradycji literackiej jako podstawy tożsamości narodowej.
6. Poznawanie wybranych dzieł wielkich pisarzy polskich w kontekście podstawowych informacji o epokach, w których tworzyli (zwłaszcza w klasach VII i VIII).

7. Rozwijanie zainteresowania kulturą w środowisku lokalnym i potrzeby uczestnictwa w wydarzeniach kulturalnych.

II. Kształcenie językowe.

1. Rozwijanie rozumienia wartości języka ojczystego oraz jego funkcji w budowaniu tożsamości osobowej ucznia oraz wspólnot: rodzinnej, narodowej i kulturowej.
2. Rozwijanie rozumienia twórczego i sprawczego charakteru działań językowych oraz formowanie odpowiedzialności za własne zachowania językowe.
3. Poznawanie podstawowych pojęć oraz terminów służących do opisywania języka i językowego komunikowania się ludzi.
4. Kształcenie umiejętności porozumiewania się (słuchania, czytania, mówienia i pisanania) w różnych sytuacjach oficjalnych i nieoficjalnych, w tym także z osobami doświadczającymi trudności w komunikowaniu się.
5. Kształcenie umiejętności poprawnego mówienia oraz pisania zgodnego z zasadami ortofonii oraz pisowni polskiej.
6. Rozwijanie wiedzy o elementach składowych wypowiedzi ustnych i pisemnych oraz ich funkcjach w strukturze tekstów i w komunikowaniu się.

III. Tworzenie wypowiedzi.

1. Usprawnianie czynności fonacyjnych, artykulacyjnych i prozodycznych uczniów.
2. Rozwijanie umiejętności wypowiadania się w określonych formach wypowiedzi ustnych i pisemnych.
3. Kształcenie umiejętności wygłaszania, recytacji i interpretacji głosowej tekstów mówionych, doskonalenie dykcji i operowania głosem.
4. Rozpoznawanie intencji rozmówcy oraz wyrażanie intencji własnych, rozpoznawanie języka jako działania (akty mowy).
5. Rozwijanie umiejętności stosowania środków stylistycznych i dbałości o estetykę tekstu oraz umiejętności organizacji tekstu.
6. Poznawanie podstawowych zasad retoryki, w szczególności argumentowania, oraz rozpoznawanie manipulacji językowej.
7. Rozbudzanie potrzeby tworzenia tekstów o walorach estetycznych i podejmowania samodzielnych prób literackich.

IV. Samokształcenie.

1. Rozwijanie szacunku dla wiedzy, wyrabianie pasji poznawania świata i zachęcanie do praktycznego zastosowania zdobytych wiadomości.
2. Rozwijanie umiejętności samodzielnego docierania do informacji, dokonywania ich selekcji, syntezy oraz wartościowania.
3. Rozwijanie umiejętności rzetelnego korzystania ze źródeł wiedzy, w tym stosowania cudzośłowu, przypisów i odsyłaczy oraz szacunku dla cudzej własności intelektualnej.
4. Kształcenie nawyków systematycznego uczenia się oraz porządkowania zdobytej wiedzy i jej pogłębiania.

5. Zachęcanie do rozwijania swoich uzdolnień przez udział w różnych formach poszerzania wiedzy, na przykład w konkursach, olimpiadach przedmiotowych i wykładach oraz rozwijanie umiejętności samodzielnej prezentacji wyników swojej pracy.
6. Rozwijanie umiejętności efektywnego posługiwania się technologią informacyjną w poszukiwaniu, porządkowaniu i wykorzystywaniu pozyskanych informacji.

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

KLASY IV–VI

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń:

- 1) omawia elementy świata przedstawionego, wyodrębnia obrazy poetyckie w poezji;
- 2) rozpoznaje fikcję literacką; rozróżnia i wyjaśnia elementy realistyczne i fantastyczne w utworach, ze szczególnym uwzględnieniem ich w prozie realistycznej, fantastycznonaukowej lub utworach fantasy;
- 3) rozpoznaje czytany utwór jako baśń, legendę, bajkę, hymn, przypowieść, mit, opowiadanie, nowelę, dziennik, pamiętnik lub powieść oraz wskazuje jego cechy gatunkowe; rozpoznaje odmiany powieści i opowiadania np. obyczajowe, przygodowe, detektywistyczne, fantastycznonaukowe, fantasy;
- 4) zna i rozpoznaje w tekście literackim: epitet, porównanie, przenośnię, wyrazy dźwiękonaśladowcze, zdrobnienie, zgrubienie, uosobienie, ożywienie, apostrofę, anaforę, pytanie retoryczne, powtórzenie oraz określa ich funkcje;
- 5) omawia funkcje elementów konstrukcyjnych utworu, w tym tytułu, podtytułu, motta, puenty, punktu kulminacyjnego;
- 6) rozpoznaje elementy rytmizujące wypowiedź, w tym wers, rym, strofę, refren, liczbę sylab w wersie;
- 7) opowiada o wydarzeniach fabuły oraz ustala kolejność zdarzeń i rozumie ich wzajemną zależność;
- 8) odróżnia dialog od monologu, rozumie ich funkcje w utworze;
- 9) charakteryzuje podmiot liryczny, narratora i bohaterów w czytanych utworach;
- 10) rozróżnia narrację pierwszoosobową i trzecioosobową oraz wskazuje ich funkcje w utworze;
- 11) wskazuje w utworze bohaterów głównych i drugoplanowych oraz określa ich cechy;
- 12) określa tematykę oraz problematykę utworu;
- 13) wskazuje i omawia wątek główny oraz wątki poboczne;
- 14) nazywa wrażenia, jakie wzbudza w nim czytany tekst;
- 15) objaśnia znaczenia dosłowne i przenośne w tekstach;
- 16) określa doświadczenia bohaterów literackich i porównuje je z własnymi;
- 17) przedstawia własne rozumienie utworu i je uzasadnia;
- 18) wykorzystuje w interpretacji tekstów doświadczenia własne oraz elementy wiedzy o kulturze;

- 19) wyraża własny sąd o postaciach i zdarzeniach;
- 20) wskazuje wartości w utworze oraz określa wartości ważne dla bohatera.

2. Odbiór tekstów kultury. Uczeń:

- 1) identyfikuje wypowiedź jako tekst informacyjny, publicystyczny lub reklamowy;
- 2) wyszukuje w tekście informacje wyrażone wprost i pośrednio;
- 3) określa temat i główną myśl tekstu;
- 4) dostrzega relacje między częściami wypowiedzi (np. tytuł, wstęp, rozwinięcie, zakończenie);
- 5) odróżnia zawarte w tekście informacje ważne od drugorzędnych;
- 6) odróżnia informacje o faktach od opinii;
- 7) charakteryzuje komiks jako tekst kultury; wskazuje charakterystyczne dla niego cechy;
- 8) rozumie swoistość tekstów kultury przynależnych do: literatury, teatru, filmu, muzyki, sztuk plastycznych i audiowizualnych;
- 9) wyodrębnia elementy składające się na spektakl teatralny (gra aktorska, reżyseria, dekoracja, charakteryzacja, kostiumy, rekwizyty, muzyka); wyodrębnia elementy dzieła filmowego i telewizyjnego (scenariusz, reżyseria, ujęcie, gra aktorska, muzyka); wskazuje cechy charakterystyczne przekazów audiowizualnych (filmu, programu informacyjnego, programu rozrywkowego);
- 10) rozumie, czym jest adaptacja utworu literackiego (np. filmowa, sceniczna, radiowa) oraz wskazuje różnice między tekstem literackim a jego adaptacją;
- 11) odnosi treści tekstów kultury do własnego doświadczenia;
- 12) dokonuje odczytania tekstów poprzez przekład intersemiotyczny (np. rysunek, drama, spektakl teatralny);
- 13) świadomie i z uwagą odbiera filmy, koncerty, spektakle, programy radiowe i telewizyjne, zwłaszcza adresowane do dzieci i młodzieży.

II. Kształcenie językowe

1. Gramatyka języka polskiego. Uczeń:

- 1) rozpoznaje w wypowiedziach części mowy (czasownik, rzeczownik, przymiotnik, przysłówki, liczebnik, zaimek, przyimek, spójnik, partykuła, wykrzyknik) i określa ich funkcje w tekście;
- 2) odróżnia części mowy odmienne od nieodmiennych;
- 3) dostrzega rolę czasownika w wypowiedzi, odróżnia czasowniki dokonane od niedokonanych, rozpoznaje bezosobowe formy czasownika: formy zakończone na –no, –to, konstrukcje z się; rozumie ich znaczenie w wypowiedzeniu oraz funkcje w tekście;
- 4) rozpoznaje formy przypadków, liczby, osoby, czasu, trybu i rodzaju gramatycznego odpowiednio: rzeczownika, przymiotnika, liczebnika, czasownika i zaimka oraz określa ich funkcje w wypowiedzi; oddziela temat fleksyjny od końcówki;
- 5) rozumie konstrukcję strony biernej i czynnej czasownika, przekształca konstrukcję strony biernej i czynnej i odwrotnie, odpowiednio do celu i intencji wypowiedzi;

- 6) stosuje poprawne formy gramatyczne wyrazów odmienne;
- 7) poprawnie stopniuje przymiotniki i przysłówki, rozumie ich rolę w opisie świata oraz używa we właściwych kontekstach;
- 8) nazywa części zdania i rozpoznaje ich funkcje składniowe w wypowiedzeniach (podmiot, orzeczenie, dopełnienie, przydawka, okolicznik);
- 9) określa funkcję wyrazów poza zdaniem, rozumie ich znaczenie i poprawnie stosuje w swoich wypowiedziach;
- 10) rozpoznaje związki wyrazów w zdaniu, wyróżnia człon nadrzędny i podrzędny oraz typy związków;
- 11) rozpoznaje typy wypowiedzi, uwzględniając cel wypowiedzi: wypowiedzenia oznajmujące, pytające i rozkazujące – rozumie ich funkcje i je stosuje;
- 12) rozpoznaje w tekście typy wypowiedzi: zdanie pojedyncze, zdania złożone (podrzędnie i współrzędnie), równoważniki zdań, rozumie ich funkcje i stosuje w praktyce językowej;
- 13) przekształca konstrukcje składniowe, np. zdania złożone w pojedyncze i odwrotnie, zdania w równoważniki zdań i odwrotnie.

2. Zróżnicowanie języka. Uczeń:

- 1) wskazuje główne cechy języka mówionego i języka pisanego;
- 2) posługuje się oficjalną i nieoficjalną odmianą polszczyzny;
- 3) używa stylu stosownego do sytuacji komunikacyjnej;
- 4) rozumie dosłowne i przenośne znaczenie wyrazów w wypowiedzi; rozpoznaje wyrazy wieloznaczne, rozumie ich znaczenie w tekście oraz świadomie wykorzystuje do tworzenia własnych wypowiedzi;
- 5) rozpoznaje w wypowiedziach związki frazeologiczne, dostrzega ich bogactwo, rozumie ich znaczenie oraz poprawnie stosuje w wypowiedziach;
- 6) rozpoznaje słownictwo neutralne i wartościujące, rozumie ich funkcje w tekście;
- 7) dostosowuje sposób wyrażania się do zamierzonego celu wypowiedzi;
- 8) rozróżnia synonimy, antonimy, rozumie ich funkcje w tekście i stosuje we własnych wypowiedziach;
- 9) zna i stosuje zasady spójności formalnej i semantycznej tekstu.

3. Komunikacja językowa i kultura języka. Uczeń:

- 1) identyfikuje tekst jako komunikat; rozróżnia typy komunikatu: informacyjny, literacki, reklamowy, ikoniczny;
- 2) identyfikuje nadawcę i odbiorcę wypowiedzi;
- 3) określa sytuację komunikacyjną i rozumie jej wpływ na kształt wypowiedzi;
- 4) rozpoznaje znaczenie niewerbalnych środków komunikacji (np. gest, mimika, postawa ciała);
- 5) rozumie pojęcie głoska, litera, sylaba, akcent; zna i stosuje reguły akcentowania wyrazów;
- 6) stosuje intonację poprawną ze względu na cel wypowiedzi;
- 7) rozumie, na czym polega etykieta językowa i stosuje jej zasady.

4. Ortografia i interpunkcja. Uczeń:

- 1) pisze poprawnie pod względem ortograficznym oraz stosuje reguły pisowni;
- 2) poprawnie używa znaków interpunkcyjnych: kropki, przecinka, znaku zapytania, znaku wykrzyknika, cudzysłowu, dwukropka, średnika, nawiasu.

III. Tworzenie wypowiedzi

1. Elementy retoryki. Uczeń:

- 1) uczestniczy w rozmowie na zadany temat, wydziela jej części, sygnały konstrukcyjne wzmacniające więź między uczestnikami dialogu, tłumaczące sens;
- 2) rozróżnia argumenty odnoszące się do faktów i logiki oraz odwołujące się do emocji;
- 3) tworzy logiczną, semantycznie pełną i uporządkowaną wypowiedź, stosując odpowiednią do danej formy gatunkowej kompozycję i układ graficzny; rozumie rolę akapitów w tworzeniu całości myślowej wypowiedzi;
- 4) dokonuje selekcji informacji;
- 5) zna zasady budowania akapitów;
- 6) rozróżnia i wskazuje środki perswazji, rozumie ich funkcję.

2. Mówienie i pisanie. Uczeń:

- 1) tworzy spójne wypowiedzi w następujących formach gatunkowych: dialog, opowiadanie (twórcze, odtwórcze), opis, list, sprawozdanie (z filmu, spektaklu, wydarzenia), dedykacja, zaproszenie, podziękowanie, ogłoszenie, życzenia, opis przeżyć wewnętrznych, charakterystyka, tekst o charakterze argumentacyjnym;
- 2) wygłasza z pamięci tekst, ze zrozumieniem oraz odpowiednią intonacją, dykcją, właściwym akcentowaniem, z odpowiednim napięciem emocjonalnym i z następstwem pauz;
- 3) tworzy plan odtwórczy i twórczy tekstu;
- 4) redaguje notatki;
- 5) opowiada o przeczytanej treści;
- 6) rozróżnia współczesne formy komunikatów (np. e-mail, SMS) i odpowiednio się nimi posługuje, zachowując zasady etykiety językowej;
- 7) tworzy opowiadania związane z treścią utworu, np. dalsze losy bohatera, komponowanie początku i zakończenia na podstawie fragmentu tekstu lub na podstawie ilustracji;
- 8) redaguje scenariusz filmowy na podstawie fragmentów książki oraz własnych pomysłów;
- 9) wykorzystuje wiedzę o języku w tworzonych wypowiedziach.

IV. Samokształcenie. Uczeń:

- 1) doskonalili ciche i głośne czytanie;
- 2) doskonalili różne formy zapisywania pozyskanych informacji;
- 3) korzysta z informacji zawartych w różnych źródłach, gromadzi wiadomości, selekcjonuje informacje;

- 4) zna i stosuje zasady korzystania z zasobów bibliotecznych (np. w bibliotekach szkolnych oraz *on-line*);
- 5) korzysta ze słowników ogólnych języka polskiego, także specjalnych, oraz słownika terminów literackich;
- 6) zwraca uwagę na typy definicji słownikowych, określa ich swoistość;
- 7) rozwija umiejętność krytycznej oceny pozyskanych informacji;
- 8) poznaje życie kulturalne swojego regionu;
- 9) rozwija umiejętności efektywnego posługiwania się technologią informacyjną oraz zasobami internetowymi i wykorzystuje te umiejętności do prezentowania własnych zainteresowań.

Lektury obowiązkowe:

1. Jan Brzechwa, *Akademia Pana Kleksa*;
2. Janusz Christa, *Kajko i Kokosz. Szkoła latania* (komiks);
3. René Goscinny, Jean-Jacques Sempé, *Mikołajek* (wybór opowiadań);
4. Rafał Kosik, *Felix, Net i Nika oraz Gang Niewidzialnych Ludzi*;
5. Ignacy Krasicki, wybrane bajki;
6. Clive Staples Lewis, *Opowieści z Narnii. Lew, czarownica i stara szafa*;
7. Adam Mickiewicz, *Powrót taty, Pani Twardowska, Pan Tadeusz* (fragmenty, w tym: opisy, zwyczaje i obyczaje, polowanie i koncert Wojskiego);
8. Ferenc Molnár, *Chłopcy z Placu Broni*;
9. Bolesław Prus, *Katarynka*;
10. Juliusz Słowacki, *W pamiętniku Zofii Bobrówny*;
11. John Ronald Reuel Tolkien, *Hobbit, czyli tam i z powrotem*;
12. Henryk Sienkiewicz, *W pustyni i w puszczy*;
13. Józef Wybicki, *Mazurek Dąbrowskiego*;
14. Wybrane mity greckie, w tym mit o powstaniu świata oraz mity: o Prometeuszu, o Syzyfie, o Demeter i Korze, o Dedalu i Ikarze, o Heraklesie, o Tezeuszu i Ariadnie, o Orfeuszu i Eurydyce;
15. *Biblia*: stworzenie świata i człowieka oraz wybrane przypowieści ewangeliczne, w tym o siewcy, o talentach, o pannach roztropanych, o miłosiernym Samarytaninie;
16. Wybrane podania i legendy polskie, w tym o Lechu, o Piaście, o Kraku i Wandzie;
17. Wybrane baśnie polskie i europejskie, w tym: Charles Perrault, *Kopciuszek*, Aleksander Puszkina, *Bajka o rybaku i rybce*;
18. Wybrane wiersze Władysława Bełzy, Jana Brzechwy, Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego, Zbigniewa Herberta, Anny Kamieńskiej, Joanny Kulmowej, Adama Mickiewicza, Czesława Miłosza, Tadeusza Różewicza, Juliusza Słowackiego, Leopolda Staffa, Juliana Tuwima, Jana Twardowskiego oraz pieśni i piosenki patriotyczne.

Lektury uzupełniające (obowiązkowo dwie w każdym roku szkolnym), na przykład:

1. Adam Bahdaj, *Kapelusz za 100 tysięcy*;
2. Frances Hodgson Burnett, *Tajemniczy ogród* lub inna powieść;

3. Lewis Carroll, *Alicja w Krainie Czarów*;
4. Aleksander Dumas, *Trzej muszkieterowie*;
5. Olaf Fritsche, *Skarb Troi*;
6. Joseph Rudyard Kipling, *Księga dżungli*;
7. Janusz Korczak, *Król Maciuś Pierwszy*;
8. Marcin Koziół, *Skrzynia Władcy Piorunów*;
9. Selma Lagerlöf, *Cudowna podróż*;
10. Stanisław Lem, *Cyberiada* (fragmenty);
11. Kornel Makuszyński, wybrana powieść;
12. Andrzej Maleszka, *Magiczne drzewo*;
13. Karol May, *Winnetou*;
14. Lucy Maud Montgomery, *Ania z Zielonego Wzgórza*;
15. Małgorzata Musierowicz, wybrana powieść;
16. Ewa Nowak, *Pajaczek na rowerze*;
17. Edmund Niziurski, *Sposób na Alcybiadesa*;
18. Sat-Okh, *Biały Mustang*;
19. Henryk Sienkiewicz, *Janko Muzykant*;
20. Alfred Szklarski, wybrana powieść;
21. Mark Twain, *Przygody Tomka Sawyer*;
22. Wybrane pozycje z serii *Nazywam się...* (np. *Mikołaj Kopernik, Fryderyk Chopin, Maria Curie-Skłodowska, Jan Paweł II* i in.)
lub inne utwory literackie i teksty kultury wybrane przez nauczyciela.

KLASY VII i VIII

Uczeń spełnia wymagania określone dla klas IV–VI.

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń:

- 1) rozpoznaje rodzaje literackie: epika, liryka i dramat; określa cechy charakterystyczne dla poszczególnych rodzajów i przypisuje czytany utwór do odpowiedniego rodzaju;
- 2) rozróżnia gatunki epiki, liryki, dramatu, w tym: pamiętnik, komedia, fraszka, sonet, pieśń, tren, ballada, epopeja, tragedia – i wymienia ich podstawowe cechy oraz wskazuje cechy gatunkowe czytanych utworów literackich;
- 3) wskazuje elementy dramatu (rodzaj): akt, scena, tekst główny, didaskalia, monolog, dialog;
- 4) rozpoznaje w tekście literackim: neologizm, eufemizm, porównanie homeryckie, inwokację, symbol, alegorię i określa ich funkcje;
- 5) zna pojęcie komizmu, rozpoznaje jego rodzaje w tekstach oraz określa ich funkcje;
- 6) zna pojęcie ironii, rozpoznaje ją w tekstach oraz określa jej funkcje;

- 7) określa w poznawanych tekstach problematykę egzystencjalną i poddaje ją refleksji;
  - 8) określa wartości estetyczne poznawanych tekstów literackich;
  - 9) wykorzystuje w interpretacji utworów literackich odwołania do wartości uniwersalnych związane z postawami społecznymi, narodowymi, religijnymi, etycznymi i dokonuje ich hierarchizacji;
  - 10) wykorzystuje w interpretacji tekstów literackich elementy wiedzy o historii i kulturze;
  - 11) wykorzystuje w interpretacji utworów literackich potrzebne konteksty, np. biograficzny, historyczny, historycznoliteracki, kulturowy, filozoficzny, społeczny;
  - 12) recytuje utwór literacki w interpretacji zgodnej z jego tematem i stylem.
2. Odbiór tekstów kultury. Uczeń:
- 1) wyszukuje w tekście potrzebne informacje oraz cytuje odpowiednie fragmenty tekstu publicystycznego, popularnonaukowego lub naukowego;
  - 2) porządkuje informacje w zależności od ich funkcji w przekazie;
  - 3) interpretuje dzieła sztuki (obraz, grafika, rzeźba, fotografia);
  - 4) dostrzega różnice między literaturą piękną a literaturą naukową, popularnonaukową, publicystyką i określa funkcje tych rodzajów piśmiennictwa;
  - 5) rozpoznaje gatunki dziennikarskie: reportaż, wywiad, artykuł, felieton i określa ich podstawowe cechy;
  - 6) określa wartości estetyczne poznawanych tekstów kultury;
  - 7) znajduje w tekstach współczesnej kultury popularnej (np. w filmach, komiksach, piosenkach) nawiązania do tradycyjnych wątków literackich i kulturowych.

II. Kształcenie językowe.

1. Gramatyka języka polskiego. Uczeń:
  - 1) rozumie mechanizm upodobnień fonetycznych, uproszczeń grup spółgłoskowych i utraty dźwięczności w wygłosie; rozumie rozbieżności między mową a pismem;
  - 2) rozpoznaje wyraz podstawowy i wyraz pochodny; rozumie pojęcie podstawy słowotwórczej; w wyrazie pochodnym wskazuje temat słowotwórczy i formant; określa rodzaj formantu, wskazuje funkcje formantów w nadawaniu znaczenia wyrazom pochodnym, rozumie realne i słowotwórcze znaczenie wyrazu, rozpoznaje rodzinę wyrazów, łączy wyrazy pokrewne, wskazuje rdzeń;
  - 3) zna zasady tworzenia wyrazów złożonych, odróżnia ich typy;
  - 4) rozpoznaje imiesłowowy, rozumie zasady ich tworzenia i odmiany, poprawnie stosuje imiesłowowy równoważnik zdania i rozumie jego funkcje; przekształca go na zdanie złożone i odwrotnie;
  - 5) rozróżnia wypowiedzenia wielokrotnie złożone;
  - 6) odróżnia mowę zależną i niezależną, przekształca mowę zależną na niezależną i odwrotnie;
  - 7) rozumie i stosuje zasady dotyczące wyjątków od reguły polskiego akcentu.
2. Zróżnicowanie języka. Uczeń:

- 1) dostrzega zróżnicowanie słownictwa, w tym rozpoznaje słownictwo ogólnonarodowe i słownictwo o ograniczonym zasięgu (np. terminy naukowe, archaizmy, kolokwializmy); rozpoznaje wyrazy rodzime i zapożyczone, zna typy skrótów i skrótowców – określa ich funkcje w tekście;
  - 2) rozpoznaje nazwy osobowe i miejscowe, rodzaje nazw miejscowych, używa poprawnych form gramatycznych imion, nazwisk, nazw miejscowych i nazw mieszkańców;
  - 3) zna sposoby wzbogacania słownictwa;
  - 4) rozumie znaczenie homonimów;
  - 5) wyróżnia środowiskowe i regionalne odmiany języka;
  - 6) rozróżnia treść i zakres znaczeniowy wyrazu;
  - 7) rozumie pojęcie stylu, rozpoznaje styl potoczny, urzędowy, artystyczny, naukowy, publicystyczny.
3. Komunikacja językowa i kultura języka. Uczeń:
- 1) rozumie, na czym polega grzeczność językowa i stosuje ją w wypowiedziach;
  - 2) rozróżnia normę językową wzorcową oraz użytkową i stosuje się do nich;
  - 3) rozumie, na czym polega błąd językowy.
4. Ortografia i interpunkcja. Uczeń:
- 1) wykorzystuje wiedzę o wymianie głosek w wyrazach pokrewnych oraz w tematach fleksyjnych wyrazów odmiennych;
  - 2) poprawnie przytacza cudze wypowiedzi, stosując odpowiednie znaki interpunkcyjne;
  - 3) wykorzystuje wiedzę o różnicach w pisowni samogłosek ustnych i nosowych, spółgłosek twardych i miękkich, dźwięcznych i bezdźwięcznych;
  - 4) zna zasady pisowni wyrazów nieodmiennych i pisowni partykuły „nie” z różnymi częściami mowy.

III. Tworzenie wypowiedzi.

1. Elementy retoryki. Uczeń:
- 1) funkcjonalnie wykorzystuje środki retoryczne oraz rozumie ich oddziaływanie na odbiorcę;
  - 2) gromadzi i porządkuje materiał rzeczowy potrzebny do tworzenia wypowiedzi; redaguje plan kompozycyjny własnej wypowiedzi;
  - 3) tworzy wypowiedź, stosując odpowiednią dla danej formy gatunkowej kompozycję oraz zasady spójności językowej między akapitami; rozumie rolę akapitów jako spójnych całości myślowych w tworzeniu wypowiedzi pisemnych oraz stosuje rytm akapitowy (przeplatanie akapitów dłuższych i krótszych);
  - 4) wykorzystuje znajomość zasad tworzenia tezy i hipotezy oraz argumentów przy tworzeniu rozprawki oraz innych tekstów argumentacyjnych;
  - 5) odróżnia przykład od argumentu;
  - 6) przeprowadza wnioskowanie jako element wyводу argumentacyjnego;

- 7) zgadza się z cudzymi poglądami lub polemizuje z nimi, rzeczowo uzasadniając własne zdanie;
  - 8) rozpoznaje i rozróżnia środki perswazji i manipulacji w tekstach reklamowych, określa ich funkcję;
  - 9) rozpoznaje manipulację językową i przeciwstawia jej zasady etyki wypowiedzi.
2. Mówienie i pisanie. Uczeń:
- 1) tworzy spójne wypowiedzi w następujących formach gatunkowych: recenzja, rozprawka, podanie, życiorys, CV, list motywacyjny, przemówienie, wywiad;
  - 2) wykonuje przekształcenia na tekście cudzym, w tym skraca, streszcza, rozbudowuje i parafrazuje;
  - 3) formułuje pytania do tekstu;
  - 4) dokonuje interpretacji głosowej czytanych i wygłaszanych tekstów.

IV. Samokształcenie. Uczeń:

- 1) rzetelnie, z poszanowaniem praw autorskich, korzysta z informacji;
- 2) rozwija swoje uzdolnienia i zainteresowania;
- 3) uczestniczy w życiu kulturalnym w swoim regionie;
- 4) uczestniczy w projektach edukacyjnych (np. tworzy różnorodne prezentacje, projekty wystaw, realizuje krótkie filmy z wykorzystaniem technologii multimedialnych);
- 5) pogłębia swoją wiedzę przedmiotową i uczestniczy w wykładach publicznych, konkursach itp.;
- 6) rozwija umiejętności samodzielnej prezentacji wyników swojej pracy;
- 7) rozwija nawyki systematycznego uczenia się;
- 8) rozwija umiejętność krytycznego myślenia i formułowania opinii.

Lektury obowiązkowe:

1. Charles Dickens, *Opowieść wigilijna*;
2. Aleksander Fredro, *Zemsta*;
3. Jan Kochanowski, wybór fraszek, pieśni i trenów, w tym tren I, V, VII i VIII;
4. Aleksander Kamiński, *Kamienie na szaniec*;
5. Ignacy Krasicki, *Żona modna*;
6. Adam Mickiewicz, *Reduta Orzona*, *Śmierć Pułkownika*, *Świtezianka*, *Dziady* część II, wybrany utwór z cyklu *Sonety krymskie*, *Pan Tadeusz* (całość);
7. Antoine de Saint-Exupéry, *Mały Księżę*;
8. Henryk Sienkiewicz, *Quo vadis*, *Latarnik*;
9. Juliusz Słowacki, *Balladyna*;
10. Stefan Żeromski, *Szyfrowe prace*;
11. Sławomir Mrożek, *Artysta*;
12. Melchior Wańkowicz, *Ziele na kraterze* (fragmenty), *Tędy i owędy* (wybrany reportaż).

Wybrane wiersze poetów wskazanych w klasach IV–VI, a ponadto Krzysztofa Kamila Baczyńskiego, Stanisława Barańczaka, Cypriana Norwida, Bolesława Leśmiana, Mariana

Hemara, Jarosława Marka Rymkiewicza, Wisławy Szymborskiej, Kazimierza Wierzyńskiego, Jana Lechonia, Jerzego Lieberta oraz fraszki Jana Sztudyngera i aforyzmy Stanisława Jerzego Leca.

Lektury uzupełniające (obowiązkowo dwie w każdym roku szkolnym), na przykład:

1. Miron Białoszewski, *Pamiętnik z powstania warszawskiego* (fragmenty);
2. Agatha Christie, wybrana powieść kryminalna;
3. Arkady Fiedler, *Dywizjon 303*;
4. Ernest Hemingway, *Stary człowiek i morze*;
5. Barbara Kosmowska, *Pożłaczana rybka*;
6. Jan Paweł II, *Przekroczyć próg nadziei* (fragmenty);
7. Nancy H. Kleinbaum, *Stowarzyszenie Umarłych Poetów*;
8. Henryk Sienkiewicz, *Krzyżacy*;
9. Eric-Emmanuel Schmitt, *Oskar i pani Róża*;
10. Melchior Wańkowicz, *Monte Cassino* (fragmenty);
11. Karolina Lanckorońska, *Wspomnienia wojenne 22 IX 1939–5 IV 1945* (fragmenty)
12. lub inne utwory literackie i teksty kultury wybrane przez nauczyciela, w tym wiersze poetów współczesnych i reportaże.

Warunki i sposób realizacji

Klasy IV–VIII szkoły podstawowej to okres kształtowania sposobów poznawania świata i postaw wobec niego, poznawania kultury i jej wytworów, rozwijania umiejętności komunikowania się z innymi ludźmi, doskonalenia myślenia konkretnego oraz abstrakcyjnego. To również czas formowania indywidualnej osobowości i charakteru młodego człowieka oraz internalizacji systemu wartości, w tym szczególnie prawdy, dobra i piękna.

Zadaniem nauczyciela języka polskiego na II etapie edukacyjnym jest przede wszystkim:

1. wychowywanie świadomego odbiorcy i uczestnika kultury, szczególnie dzieł literackich;
2. rozwijanie poczucia tożsamości narodowej oraz szacunku dla tradycji;
3. rozwijanie w uczniu ciekawości świata, motywacji do poznawania kultury własnego regionu oraz dziedzictwa narodowego;
4. kształtowanie postawy otwartości wobec innych kultur i szacunku dla ich dorobku;
5. rozwijanie umiejętności komunikowania się w różnych sytuacjach oraz sprawnego posługiwania się językiem polskim w zależności od celu wypowiedzi;
6. rozwijanie umiejętności formułowania myśli, operowania bogatym słownictwem oraz wykorzystywania go do opisywania świata, oceniania postaw i zachowań ludzkich z zachowaniem zasad etyki i kultury języka;
7. kształcenie umiejętności posługiwania się różnymi gatunkami wypowiedzi ustnej i pisemnej, niezbędnymi w dalszej edukacji oraz różnych sytuacjach życiowych;

8. kształtowanie samodzielności w docieraniu do informacji, rozwijanie umiejętności ich selekcjonowania, krytycznej oceny oraz wykorzystania we własnym rozwoju;
9. wychowanie do przyjmowania aktywnych postaw w życiu i brania odpowiedzialności za własne czyny.

Praca nauczyciela języka polskiego w klasach IV–VIII szkoły podstawowej obejmuje tworzenie sytuacji sprzyjających rozwojowi zainteresowań uczniów i ich zdolności poznawczych.

Nauczyciel w organizowaniu procesu dydaktycznego jest zobowiązany do stosowania rozwiązań metodycznych, które zapewnią integrację kształcenia literackiego, językowego i kulturowego oraz rozwój intelektualny i emocjonalny uczniom o różnym typie inteligencji. W swojej pracy powinien wykorzystywać metody takie jak dyskusja i debata, drama lub projekt edukacyjny, które wspomagają rozwój samodzielnego docierania do informacji i prezentowania efektów kształcenia przez uczniów.

KOMENTARZ DO PODSTAWY PROGRAMOWEJ PRZEDMIOTU JĘZYK POLSKI NA II ETAPIE EDUKACYJNYM – ZAŁOŻENIA NOWEJ PODSTAWY I UZASADNIENIE ZMIAN¹

DR WIOLETTA KOZAK

Założenia ogólne

W podstawie programowej z 14 lutego 2017 r. zastosowano metodologię, zgodnie z którą cele kształcenia zostały zapisane w języku wymagań ogólnych, a treści nauczania oraz oczekiwane umiejętności uczniów zapisano jako wymagania szczegółowe. [...]

- Nowa podstawa programowa formułuje jasne dla nauczyciela wymagania wobec szkolnych osiągnięć uczniów kończących kolejne etapy kształcenia.
- Zadaniem całego systemu edukacyjnego (szkół, systemu egzaminacyjnego) jest: przygotowanie ucznia do dalszego kształcenia, do uczestnictwa w kulturze, rozwijanie u niego szacunku dla wiedzy oraz sprawdzenie rzeczywistych osiągnięć uczniów z punktu widzenia wymagań podstawy programowej.
- Nowa podstawa jasno określa wymagania egzaminacyjne jako tożsame z jej wymaganiami.
- W zakresie specyfiki przedmiotu, jakim jest język polski, w nowej podstawie znacznie zróżnicowano źródła inspiracji oraz sposoby uzasadniania swoich stanowisk, co oznacza, że wykorzystano wiele metodologii badań literackich, językoznawczych i kulturoznawczych, dostosowano je do wymagań szkolnych. Dokonano teoretycznej syntezy, gdyż można zauważyć na różnych płaszczyznach nowej podstawy elementy strukturalizmu (analiza), hermeneutyki (interpretacja) oraz takich dyscyplin naukowych jak pedagogika, antropologia i innych.
- Nowa podstawa zakłada powrót do uporządkowanej, systematycznej wiedzy jako podstawy kształtowania umiejętności.
- Nowa podstawa wpisuje w swoje treści funkcjonalne podejście do nauki o języku oraz integralnie traktuje zagadnienia języka i komunikacji, literatury i kultury. Znajduje w niej odbicie przekonanie, że **język** nie tylko służy jako narzędzie komunikacji, ale także istnieje **jako najważniejszy składnik kultury**, natomiast poznawanie kategorii gramatycznych w wieku szkolnym rozwija umiejętność myślenia abstrakcyjnego, a nauka składni kształci umiejętność myślenia logicznego.
- Nowa podstawa wprowadza po raz pierwszy **w sposób systemowy** elementy **retoryki** do podstawy programowej przedmiotu język polski.
- Teksty literackie w nowej podstawie stanowią punkt wyjścia do refleksji; prowadzą ucznia do zintegrowanego rozwoju oraz zakorzenienia w tradycji i kulturze narodowej, a także w wartościach.

¹ Na podstawie: *Podstawa programowa kształcenia ogólnego z komentarzem. Szkoła podstawowa. Język polski*, <https://cke.gov.pl/egzamin-osmoklasisty/podstawa-programowa/>

- **Nowa podstawa sytuuje ucznia w nowych uwarunkowaniach społeczno-kulturowych, podkreśla przy tym rolę wspólnoty kulturowej w kształtowaniu jego tożsamości narodowej i osobowej. Postrzega ucznia nie jako podmiot zbiorowy czy byt abstrakcyjny, lecz jako podmiot konkretny, istniejący w określonej rzeczywistości społecznej, zakorzeniony w lokalnej i uniwersalnej kulturze oraz wyposażony w bagaż psychologiczny, historyczny i pokoleniowy. U aksjologicznego podłoża nowego ujęcia celów kształcenia oraz wymagań stoją dobro ucznia i jego wszechstronny rozwój. Przyjęte rozwiązania, w tym konieczność dostosowywania programów nauczania do potrzeb i możliwości danego zespołu klasowego, silnie związane zostały z humanistycznymi koncepcjami pedagogicznymi. Jedną z nich jest teoria Aleksandra Kamińskiego², według której wychowawca nie stawia siebie ponad ani poza młodzieżą, lecz wśród niej. Z nowszych koncepcji uwzględniono postulaty Jerome’a Brunera³: uczenie się jako proces aktywny, samodzielność w zdobywaniu wiedzy, działania motywacyjne nauczyciela, uwarunkowania procesu uczenia się, elementy psychologii kulturowej (myślenie człowieka jest zawsze usytuowane w kontekście kultury). W obu koncepcjach, przy istnieniu zasadniczych różnic, nauczyciel jest czynny razem z młodymi i wśród młodych.**

Zmiany i ich uzasadnienie na płaszczyźnie celów kształcenia – wymagań ogólnych

Nowa podstawa w zasadniczy sposób zmieniła paradygmat myślenia o języku polskim jako najważniejszym przedmiocie w szkolnej edukacji. Przede wszystkim eksponuje jego trzy podstawowe założenia:

1. **Przedmiot język polski to czynnik kulturotwórczy**, budujący międzypokoleniowy kod wspólnotowy, kształtujący poczucie tożsamości narodowej, kulturowej i indywidualnej, zarówno w kontekście tradycji, jak i współczesności. Stąd też celem szkoły, poza przekazywaniem wiedzy i kształceniem umiejętności z nią związanych, jest działanie formacyjne rozumiane jako rozwijanie podmiotowości ucznia, wychowanie do samodzielności, odpowiedzialności w oparciu o przekonanie, że dzięki obcowaniu z kulturą tworzone są podwaliny ładu w świecie. To poznawanie świata symboli i znaków prowadzi do poznawania siebie: „Wiedza o tym, kim jestem, to w rzeczywistości cała wiązka wiadomości o tym, jaką zajmuję pozycję. Moja tożsamość określona jest przez więzi i identyfikację, stanowiące ramy lub horyzont, wewnątrz których mogę w każdym konkretnym przypadku próbować ustalić, co jest dobre czy wartościowe, co powinienem zrobić, co popieram, a czemu się przeciwstawiam. Innymi słowy, tylko wewnątrz tego horyzontu potrafię zająć jakiegokolwiek stanowisko”⁴.
2. **Przedmiot język polski to czynnik aksjologiczny**, dzięki któremu oprócz uczenia faktów kładzie się duży nacisk na dostrzeganie wartości obecnych w literaturze oraz innych tekstach kultury. Człowiek jest bytem stojącym wobec wartości i na realizację tych wartości

² A. Kamiński, *Nauczanie i wychowanie metodą harcerską*, Warszawa 1948.

³ J. Bruner, *Kultura edukacji*, Kraków 2006.

⁴ Ch. Tylor, *Źródła podmiotowości. Narodziny tożsamości nowoczesnej*, Warszawa 2001.

niejako „skazanym”, jeśli tylko naprawdę chce być człowiekiem⁵. Szkolna edukacja ma za zadanie wprowadzanie człowieka w świat wartości, kształtowanie w nim pragnienia i potrzeby ich odkrywania oraz wrażliwości na piękno, rozwijanie zdolności odróżniania dobra od zła jako podstawy do konstruowania własnego światopoglądu, odnalezienie się w, jak to nazywa Maria Jędrychowska, „pejzażu aksjologicznym”, określenie w nim swojego miejsca poprzez zdefiniowanie własnej tożsamości etycznej⁶.

3. **Przedmiot język polski to czynnik społeczny** w perspektywie zaistnienia uczniów na rynku pracy, zwłaszcza dla założeń gospodarki innowacyjnej. Autorzy podstawy bardzo duży nacisk kładą na:

a) praktyczne zastosowanie efektów pracy z lekturą i umiejętności interpretacji tekstu kultury, tj.:

- kształcenie kompetencji kulturowych (zdolność rozumienia różnego rodzaju komunikatów, interpretacja),
- rozwijanie wyobraźni (kreatywność, przewidywanie), intelektu (wnioskowanie), inteligencji emocjonalnej i systemu wartości (ocenywanie);

b) funkcjonalne wprowadzenie elementów retoryki;

c) kształcenie umiejętności tekstotwórczych pozwalających na:

- kształcenie umiejętności komunikowania się w mowie i na piśmie,
- kształcenie umiejętności rozpoznawania intencji uczestników komunikacji,
- rozwijanie funkcji społecznych komunikacji służących budowaniu i wzmocnieniu tożsamości jej uczestników.

Do najważniejszych celów kształcenia – wymagań ogólnych, pozwalających realizować ww. założenia należą:

1. Kształtowanie umiejętności uczestniczenia w kulturze polskiej i europejskiej, szczególnie w jej wymiarze symbolicznym i aksjologicznym.
2. Kształcenie postawy szacunku dla przeszłości i tradycji literackiej jako podstawy tożsamości narodowej.
3. Rozwijanie rozumienia wartości języka narodowego oraz jego funkcji w budowaniu tożsamości osobowej ucznia oraz wspólnot: rodzinnej, narodowej i kulturowej.
4. Rozwijanie rozumienia twórczego i sprawczego charakteru działań językowych oraz formowanie odpowiedzialności za własne zachowania językowe.
5. Poznawanie podstawowych zasad retoryki, w szczególności argumentowania, oraz rozpoznawanie manipulacji językowej.
6. Rozwijanie szacunku dla wiedzy, wyrabianie pasji poznawania świata i zachęcanie do praktycznego zastosowania zdobytych wiadomości.

⁵ W. Stróżewski, *O stawaniu się człowiekiem*, [w:] tenże, *W kręgu wartości*, Kraków 1992.

⁶ M. Jędrychowska, *Najpierw człowiek. Szkolna edukacja kulturalno-literacka a problem kształcenia dydaktycznego polonistów. Refleksja teleologiczna*, Kraków 1998.

Struktura podstawy programowej

Nowa podstawa programowa rozpisana została w czterech obszarach:

- I. Kształcenie literackie i kulturowe
- II. Kształcenie językowe
- III. Tworzenie wypowiedzi
- IV. Samokształcenie

W pierwszym obszarze nowej podstawy, „Kształceniu literackim i kulturowym”, zmieniono przede wszystkim sposób podejścia do czytania tekstu literackiego. Autorom nowej podstawy programowej przyświecała idea łączenia różnych metodologii w organizowaniu dialogu ucznia z tekstami literackimi i innymi tekstami kultury. Tego typu możliwości czytania stwarza m.in. hermeneutyczna koncepcja lektury, zgodnie z którą:

- przedmiotem interpretacji jest znaczenie samego tekstu, odkrywanie jego sensu, czynienie bliskim, „swoim”, czegoś, co było obce, „cudze”;
- interpretacja to forma samopoznania, wzbogacenia możliwości własnego sposobu istnienia;
- obcowanie z tekstami kultury to forma obcowania z tradycją kulturową, przezwyższeniem dzielącego od niej dystansu;
- znaczenie tekstu powstaje w toku interpretacji przez przyswojenie go, tzn. odniesienie zawartego w nim przekazu do sytuacji egzystencjalnej interpretatora⁷.

Proces interpretacji można przedstawić następująco:

- 1) Czytelnik dokonuje najpierw projektu sensu całości, na który wpływ mają przede wszystkim – w planie indywidualnym – określone oczekiwania poznającego, jego uprzednia wiedza, świat wartości, gust artystyczny czy smak estetyczny; w planie społeczno-historycznym – doświadczenia wyływające ze współczesności i przeszłości. Proces przyswajania utworu w planie indywidualnym przypomina bezpośrednie zanurzenie się w świat obcy językowo. Można tę umiejętność nazwać czytaniem ze zrozumieniem albo obrazowo porównać do tworzenia przekładu z obcego języka na własny.
- 2) Drugą fazą jest interpretacja jako odkrywanie czegoś zakrytego, obcego, niejasnego w dziele, co jednak zasługuje na odkrycie.
- 3) Trzecia faza to aplikacja (relacja między teorią a praktyką, stosunek wiedzy przedmiotowej i podmiotowej), czyli urzeczywistnianie się dzieła sztuki w odbiorze⁸.

Założenia I obszaru nowej podstawy wynikają z przekonania, że dany utwór, bez względu na czas jego powstania, ma coś istotnego do powiedzenia współczesnemu czytelnikowi, zawiera jakąś prawdę, którą młody człowiek musi odkryć i wobec niej się opowiedzieć.

⁷ Zob. B. Myrdzik, *Rola hermeneutyki w edukacji polonistycznej*, Lublin 1999; B. Myrdzik, *Zrozumieć siebie i świat. Szkice i studia o edukacji polonistycznej*, Lublin 2006; *W stronę hermeneutyki kultury*, red. T. Tisończyk, A. Waśko, Kraków 2013.

⁸ Za: B. Myrdzik, *Głos nie tylko w sprawie podstawy programowej*, „Pamiętnik Literacki” nr 101/3, 2010.

Tekst może przekazać prawdę, poszerzającą naszą samoświadomość, odnowić przerwana tradycję rozumienia świata czy człowieka oraz włączać osoby do kulturowej tradycji.

Drugi obszar nowej podstawy „Kształcenie językowe” wychodzi od kształcenia kompetencji językowych do kształcenia kompetencji komunikacyjnych, stąd też nowa podstawa powraca do podstawowego celu szkolnej edukacji, czyli kształcenia językowego rozumianego jako nauka o gramatyce, zróżnicowaniu języka, komunikacji językowej i kulturze języka oraz ortografii i interpunkcji.

Podstawowym założeniem kształcenia językowego jest przekonanie o konieczności tworzenia kompetencji gramatycznej, czyli rozumienie, że aby poprawnie posługiwać się językiem, należy poznać jego kod i umiejętnie wykorzystywać jego struktury w akcie komunikacji, łącząc je w logiczne i spójne ciągi wypowiedzi. Język jest przedmiotem poznania, co oznacza, że w trakcie edukacji uczeń poznaje system językowy (słownictwo i gramatykę), przyswaja normę językową (w tym normę zapisu), zdobywa wiedzę o konwencjach używania języka (np. z zakresu etykiety językowej). Wprowadza się do nauczania ujęcie kognitywne (tzw. gramatyka kognitywna), w którym ukazuje się gramatykę na szerokim tle poznawczym, psychologicznym, społecznym i kulturowym. Celem kształcenia językowego jest uświadomienie uczniom, że język nie jest zwykłym narzędziem komunikacji, ale przede wszystkim „lustrem kultury”.

Jednocześnie należy podkreślić, że celem kształcenia językowego nie jest jedynie transmisja wiedzy o gramatyce i regułach językowych, ale przede wszystkim praktyczne jej zastosowanie, funkcjonalne prowadzenie refleksji nad zagadnieniami gramatycznymi w ścisłym związku z rozwijaniem kompetencji językowej i komunikacyjnej.

Trzeci obszar nowej podstawy to „Tworzenie wypowiedzi”, w którym wyeksponowano obszar „Elementy retoryki” jako tę umiejętność, która pozwoli uczniom logicznie konstruować zdania, świadomie używać środków językowych, umiejętnie argumentować, prawidłowo wymawiać, intonować i akcentować frazy językowe, czy wreszcie właściwie komponować swoją wypowiedź. Uczenie retoryki to przysposabianie do wypowiedzi sytuacyjnej, kontekstowej, to także tworzenie takiej wypowiedzi, która ma dotrzeć do umysłu odbiorcy zgodnie z intencją nadawcy. Retoryka jest obecna w każdym przypadku użytkowego i celowego użycia języka i stanowi jedno z podstawowych narzędzi komunikacyjnych, bowiem jest nauką tworzącą „prawidłowe reguły myślenia”⁹, umożliwia porządkowanie myśli i sprawne przekazywanie ich innym. Narzędzia retoryczne stały się niezastąpione w sytuacjach, w których często trzeba przekonywać do swoich racji i okazuje się, że sposób ujęcia tematu, użyta argumentacja i sposób mówienia decydują o sukcesie.

---

⁹ J. Z. Lichański, *Retoryka od renesansu do współczesności – tradycja i innowacja*, Warszawa 2000.

Nauczanie elementów retoryki na lekcjach języka polskiego powinno być osadzone na dwóch filarach. Z jednej strony trzeba sięgać do tradycji oratorsko-komunikacyjnej nauczania retoryki (nastawionej na sztukę rozmowy oraz dialog obejmujący naukę słuchania, zadawania pytań, rzeczowego formułowania i odpierania argumentów itp.), z drugiej – do tradycji retoryczno-kompozycyjnej (nauczania poprawnego w sensie gramatycznym, logicznego w sensie organizacji myśli i odpowiedniego w sensie formalnym i stylistycznym wyrażania się)¹⁰.

W efekcie takiego kształcenia na lekcjach języka polskiego uczeń powinien:

- 1) mieć świadomość tego, jak rzeczywistość ukazywana jest w języku i jak język oraz różne formy przekazu wpływają na sposób postrzegania rzeczywistości (w tym istotne jest zwłaszcza uczenie umiejętności dobierania słów, które pozwalają adekwatnie wyrazić przeżycia);
- 2) znać techniki komponowania tekstów rozumianych jako świadomie uporządkowany zbiór znaków, które pełnią określoną funkcję i prowadzą do określonego celu;
- 3) umieć korzystać ze zbioru środków, strategii oraz technik perswazyjnych i argumentacyjnych w dochodzeniu do wniosków, a więc znać mechanizmy perswazji i manipulacji, a także sposoby oddziaływania na ludzi.

Nowa podstawa bardzo silnie eksponuje także problematykę **samokształcenia**, wyodrębniając poświęcony jej osobny obszar wymagań ogólnych i szczegółowych. Zagadnienie samokształcenia już od dawna pojawia się w literaturze przedmiotowej jako temat dostrzegany i ważny, ale podejmowany głównie przez pedagogów¹¹. [...]

W celach nowej podstawy założono, że szkoła powinna rozwijać u uczniów szacunek dla wiedzy, wyrabiać pasję poznawania świata i zachęcać do praktycznego zastosowania zdobytych wiadomości. Szczególne miejsce w procesie edukacyjnym zajmuje rozwijanie umiejętności samodzielnego docierania do informacji, dokonywania ich selekcji, syntezy oraz wartościowania, rzetelnego korzystania ze źródeł wiedzy oraz szacunek dla cudzej własności intelektualnej. Kształcenie nawyków systematycznego uczenia się, porządkowanie zdobytej wiedzy i jej pogłębianie to kolejne istotne elementy samokształcenia. W tym zakresie ważną rolę szkoły jest zachęcanie do samodzielnego rozwijania uzdolnień uczniów poprzez udział w różnych formach poszerzania wiedzy oraz rozwijanie umiejętności samodzielnej prezentacji wyników swojej pracy, w tym rozwijanie umiejętności efektywnego posługiwania się technologią informacyjną w poszukiwaniu, porządkowaniu i wykorzystywaniu pozyskanych informacji.

¹⁰ C. Ornatowski, *Nauczanie retoryki w USA: orientacje, założenia, praktyka*, [w:] J.Z. Lichański, (red.) *Uwieść słowem, czyli retoryka stosowana*, Warszawa 2000.

¹¹ Zob. J. Półturzycki, *Samokształcenie a współczesne osiągnięcia dydaktyki*, „Oświata Dorosłych” nr 5/1976; J. Półturzycki, *Wdrażanie do samokształcenia*, Warszawa 1983; M. Rataj, *Samokształcenie nauczycieli. Stan i potrzeby*, Wrocław 1972; Z. Matulka, *Metody samokształcenia*, Warszawa 1983; Z. Matulka, *Selekcja i synteza informacji w procesie samokształcenia*, Warszawa 1979 oraz inne.

Wymagania dotyczące samokształcenia akcentują nie tylko umiejętne zastosowanie wiedzy, ale przede wszystkim samodzielność w organizowaniu sobie warsztatu pracy: poszukiwanie źródeł informacji, przyswajanie nowej wiedzy i wyrabianie sprawności umysłowych oraz praktycznych. Sygnalizuje też inną bardzo istotną kwestię, iż nie można rozdzielać kształcenia od wychowania, ponieważ niemożliwe jest samokształcenie bez samowychowania¹².

Samokształcenie koncentruje się na metodach kształtowania intelektu, zdolności poznawczych, zainteresowań, samowychowanie – na wyrabianiu stosunku do siebie i innych, a także do własnych przekonań i świata wartości¹³. Samokształcenie wymaga uruchomienia procesów autoregulacyjnych, takich jak: samokontrola, samoocena i autokorekta, do której szkoła powinna ucznia przygotować. Natomiast **samokształcenie kierowane**, charakterystyczne dla właściwie zorganizowanego procesu nauczania – uczenia się, polega na wspólnym ustalaniu celów, jakie mogą być osiągnięte, na wskazywaniu źródeł wiedzy i środków dydaktycznych oraz na udzielaniu porad dotyczących metod uczenia się¹⁴.

Zadaniem nauczyciela kierującego samokształceniem jest poznanie indywidualnych cech poszczególnych uczniów, ich predyspozycji intelektualnych i zainteresowań, a następnie dostosowanie swojej ingerencji do oczekiwań wychowanków. Ponadto obowiązują go inne jeszcze zasady:

- minimalizacja interwencji, a więc zorganizowanie takiego działania, które uczeń może wykonać samodzielnie;
- ograniczenie rozkazodawstwa, czyli ingerencji w trakcie rozwiązywania zadań;
- organizowanie zespołowego dochodzenia do rozwiązania postawionych problemów (możliwość poznania różnych punktów widzenia, dyskusowanie nad wyborem najlepszego z nich);
- stosowanie metod nauczania kształtujących samodzielność intelektualną, kreatywność działania i umiejętność przetwarzania uzyskanych informacji.

[...]

Należy pamiętać, że podstawa programowa jest dokumentem strategicznym, o charakterze ramowym – wypełnienie jej szczegółowymi treściami nauczania, dobór form, metod i środków dydaktycznych należy do autonomicznej decyzji każdego nauczyciela, który realizuje program nauczania, dopuszczony do użytku w szkole przez dyrektora szkoły. Dopiero program nauczania pozwala na uwzględnienie szeregu zmiennych, determinujących poziom kształcenia w zależności od m.in. sytuacji dydaktycznej, wychowawczej czy środowiskowej, potrzeb ucznia, a także osobowości i preferencji nauczyciela.

¹² S. Pacek, *Jak kierować samowychowaniem uczniów*, Warszawa 1984.

¹³ Z. Matulka, *Metody samokształcenia*.

¹⁴ Ibidem.

Głównymi założeniami nowej podstawy programowej języka polskiego są:

1. **Wybór tekstów literackich** stanowiących punkt wyjścia do refleksji, **prowadzących ucznia do zintegrowanego rozwoju oraz zakorzenienia w tradycji i kulturze narodowej, a także w wartościach.**
2. Funkcjonalne podejście do nauki o języku oraz **integralne traktowanie zagadnień języka i komunikacji, literatury i kultury** w wyniku postrzegania języka nie tylko jako narzędzia komunikacji, ale najważniejszego składnika kultury.
3. **Systemowe wprowadzenie elementów retoryki** w rozumieniu oratorsko-komunikacyjnym (nastawionym na sztukę rozmowy oraz dialog obejmujący naukę słuchania, zadawania pytań, rzeczowego formułowania i odpierania argumentów itp.) oraz retoryczno-kompozycyjnym (polegającym na nauczaniu wyrażania i interpretowania komunikatów w mowie i na piśmie w sposób zrozumiały dla odbiorcy, uporządkowany pod względem logicznym i kompozycyjnym, rzeczowy oraz poprawny językowo w pełnym zakresie kontekstów społecznych i kulturowych).
4. **Wyeksponowanie samokształcenia uczniów** jako umiejętności samodzielnego organizowania sobie warsztatu pracy, docierania do informacji, dokonywania ich selekcji, syntezy oraz wartościowania, rzetelnego korzystania ze źródeł wiedzy z poszanowaniem cudzej własności intelektualnej.

Najważniejsza w nauczycielskiej praktyce polonistycznej jest umiejętność stosowania odpowiednich metod dydaktycznych i wychowawczych, które mogą sprzyjać formowaniu pewnych cech osobowości uczniów, budowaniu dobrych relacji interpersonalnych, czy wreszcie kształtowaniu koncepcji własnej osoby, własnego Ja. Jak podkreśla Piotr Szarota, „taka a nie inna koncepcja własnego Ja ma doniosłe znaczenie dla zachowania człowieka, wpływa na jego myślenie, procesy motywacyjne i życie emocjonalne”¹⁵. W czasie lekcji poświęconych literaturze i kulturze – poza tradycyjnie wykorzystywanymi metodami pracy z tekstem – dobrze byłoby wrócić do koncepcji swobodnej ekspresji plastycznej, dramatycznej, ruchowej, na gruncie której powstała metoda gier dramatycznych Leona Chancelera czy Nowoczesna Szkoła Francuska Technik Freineta¹⁶. Należy zatem dużą wagę przykładać do ćwiczeń twórczych, które przede wszystkim rozwijają umiejętności polonistyczne: redakcyjne, językowe, literackie, a poza tym kształtują ucznia jako twórcę, rozwijają jego osobowość twórczą i podkreślają wartość wytworów jego pracy. Nabywanie umiejętności przedmiotowych nie musi odbywać się jedynie drogą typowych i schematycznych ćwiczeń, ale twórczych i aktywnych oddziaływań ekspresyjnych¹⁷.

Szczególne znaczenie z punktu widzenia celów, jakie wyznacza nowa podstawa programowa, ma umiejętne wykorzystanie eksplikacji tekstu czy rozmowy¹⁸ i dialogu jako metod nauczania, bowiem nauczyciel, wchodząc w różnorodne interakcje z uczniem i całym

¹⁵ P. Szarota, *Psychologia uśmiechu. Analiza kulturowa*, Gdańsk 2006.

¹⁶ Zob. I. Wojnar, *Teoria wychowania estetycznego – zarys problematyki*, Warszawa 1995.

¹⁷ Zob. R. Popek, *Psychoterapeutyczna funkcja dziecięcej ekspresji artystycznej*, [w:] S. Popek, (red.), *Twórczość artystyczna w wychowaniu dzieci i młodzieży*, Warszawa 1988; R. Popek, *Zachowania ekspresyjne dzieci jako naturalny przejaw aktywności twórczej*, [w:] S. Popek, (red.), *Aktywność twórcza dzieci i młodzieży*, Warszawa 1988.

¹⁸ Zob. B. Myrdzik, *Czy rozmowa jest metodą?*, [w:] B. Myrdzik (red.), *Nowoczesność i tradycja w kształceniu literackim*, Lublin 2000.

zespołem klasowym, staje przed koniecznością nawiązywania dialogu. Jest to dialog, który przebiega między osobami uczestniczącymi w procesie dydaktycznym: nauczycielem i uczniami, samymi uczniami, tworząc także triadę: nauczyciel – uczniowie – teksty kultury¹⁹.

Należy pamiętać, że podstawa programowa jest dokumentem strategicznym, o charakterze ramowym – dopełnienie jej szczegółowymi treściami nauczania oraz dobór form, metod i środków dydaktycznych należą do autonomicznej decyzji każdego nauczyciela, który realizuje program nauczania dopuszczony do użytku w szkole przez dyrektora szkoły. Dopiero program nauczania pozwala na uwzględnienie szeregu zmiennych, determinujących poziom kształcenia w zależności od m.in.: sytuacji dydaktycznej, wychowawczej czy środowiskowej, potrzeb ucznia, a także osobowości i preferencji nauczyciela. Stanowi zatem zarówno „narzędzie, jak i uzasadnienie koordynowania pracy uczniów, wyposażenia i nauczania. Pomaga to szkołom w stwarzaniu uczniom warunków uczenia się”²⁰.

---

¹⁹ Zob. B. Myrdzik, *Rola hermeneutyki w edukacji polonistycznej*, Lublin 1999.

²⁰ A. J. Nitko, *Model egzaminów państwowych opartych na programie nauczania, sprawdzających i różnicujących, przeznaczonych do dyplomowania i selekcji uczniów*, [w:] B. Niemierko, E. Kowalik (red.), *Perspektywy diagnostyki edukacyjnej*, Gdańsk 1998.

ZAŁOŻENIA EGZAMINU ÓSMOKLASISTY

Opis egzaminu ósmoklasisty z języka polskiego²¹

Zadania na egzaminie

W arkuszu egzaminacyjnym znajdują się zarówno zadania zamknięte, jak i otwarte. Zadania zamknięte to takie, w których uczeń wybiera odpowiedź spośród podanych. Wśród zadań zamkniętych znajdują się m.in. zadania wyboru wielokrotnego, zadania typu prawda-falsz oraz zadania na dobieranie.

Zadania otwarte to takie, w których uczeń samodzielnie formułuje odpowiedź. Wśród zadań otwartych znajdują się:

- zadania z luką, wymagające uzupełnienia zdania bądź krótkiego tekstu jednym lub kilkoma wyrazami
- zadania krótkiej odpowiedzi, wymagające stworzenia krótkiego tekstu, w tym zadania sprawdzające umiejętność tworzenia różnych form użytkowych, np. ogłoszenia, zaproszenia, dedykacji
- zadanie rozszerzonej odpowiedzi, wymagające napisania wypracowania.

W zadaniach egzaminacyjnych szczególny nacisk zostanie położony na sprawdzanie umiejętności związanych z argumentowaniem, wnioskowaniem, formułowaniem opinii. Udzielenie poprawnej odpowiedzi będzie wymagało również wykorzystania umiejętności związanych z kompetencjami literackimi (np. rozumienie sensu utworów), kulturowymi (np. interpretacja plakatu), językowymi (np. świadome korzystanie z różnych środków językowych).

Zadania do lektur obowiązkowych

W arkuszu znajdują się zadania sprawdzające znajomość treści i problematyki lektur obowiązkowych²². W latach 2019–2021 na egzaminie będą pojawiały się pytania dotyczące lektur obowiązkowych tylko dla klasy VII i VIII²³. Od roku 2022 na egzaminie będą pojawiały się pytania dotyczące lektur obowiązkowych dla klas IV–VIII.

W arkuszu (od 2019 r.) mogą się również pojawić zadania oparte na tekstach poetyckich – zarówno autorów wskazanych w podstawie programowej, jak i innych. Zadania te nie będą

²¹ Na podstawie: *Informator o egzaminie ósmoklasisty z języka polskiego od roku szkolnego 2018/2019*, red. dr Wioletta Kozak (CKE), dr Maria Romanowska (OKE Jaworzno), Wioletta Dobosz-Leszczyńska (CKE), Robert Chamczyk (CKE), dr Marcin Smolik (CKE), Danuta Marchlewska (OKE Warszawa), Hanna Wylężek (OKE Jaworzno), <https://cke.gov.pl/egzamin-osmoklasisty/informatory/>

²² W arkuszu egzaminacyjnym zamieszczona będzie lista lektur obowiązkowych.

²³ Nauczyciel języka polskiego jest zobowiązany do omówienia wszystkich lektur obowiązkowych przed egzaminem ósmoklasisty.

sprawdzały znajomości treści konkretnego utworu poetyckiego, ale sprawdzą umiejętność analizy i interpretacji tego typu tekstów.

Opis arkusza egzaminacyjnego

Egzamin ósmoklasisty z języka polskiego trwa 120 minut²⁴.

Podczas egzaminu zdający otrzyma arkusz egzaminacyjny, który będzie się składał z dwóch części.

Pierwsza część będzie zawierać zadania zorganizowane wokół dwóch tekstów zamieszczonych w arkuszu:

- a) tekstu literackiego (poezji, epiki albo dramatu) oraz
  - b) tekstu nieliterackiego (naukowego, popularnonaukowego albo publicystycznego).
- Łącznie oba teksty będą liczyły nie więcej niż 1000 słów.

Większość zadań w tej części arkusza będzie się odnosić bezpośrednio do ww. tekstów. Wśród zadań w tej części arkusza mogą jednak pojawić się również:

- zadania zawierające fragmenty innych tekstów literackich i nieliterackich, teksty ikoniczne (np. plakat, reprodukcję obrazu), przysłowia, powiedzenia, frazeologizmy itp. ORAZ/LUB
- zadania samodzielne, nieodnoszące się do tekstów wymienionych w pkt a) lub b).

W drugiej części arkusza znajdą się dwie propozycje tematów wypracowań, z których uczeń będzie wybierał jedną i pisał tekst nie krótszy niż 200 słów. Uczeń będzie dokonywał wyboru spośród:

- a) tematu o charakterze twórczym (pisze np. opowiadanie literackie) oraz
- b) tematu o charakterze argumentacyjnym (pisze np. rozprawkę, artykuł, przemówienie).

Każdy temat będzie wymagał odwołania się do obowiązkowej lektury szkolnej ORAZ/LUB do utworu bądź utworów samodzielnie wybranych przez ucznia.

Liczbę zadań oraz liczbę punktów możliwych do uzyskania za poszczególne rodzaje zadań w obu częściach arkusza przedstawiono w tabeli na kolejnej stronie.

---

²⁴ Czas trwania egzaminu może zostać wydłużony w przypadku uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, w tym niepełnosprawnych, oraz w przypadku cudzoziemców. Szczegóły są określone w *Komunikacie dyrektora Centralnej Komisji Edukacyjnej w sprawie szczegółowych sposobów dostosowania warunków i form przeprowadzania egzaminu ósmoklasisty w danym roku szkolnym.*

Rodzaj zadań	Liczba zadań	Łączna liczba punktów	Udział w wyniku sumarycznym
Zamknięte	12–17	12–17	ok. 30%
Otwarte	5–9 (w tym wypracowanie)	28–36	ok. 70%
Razem	17–26	40–53	100%

Kryteria do zadania otwartego rozszerzonej odpowiedzi – wypracowania

Za napisanie wypracowania będzie można otrzymać maksymalnie 20 punktów. Oceniając pracę, egzaminatorzy będą przydzielali punkty w każdym z poniższych kryteriów. Z wyjątkiem kryterium 2., które jest odrębne dla wypowiedzi o charakterze twórczym i dla wypowiedzi o charakterze argumentacyjnym, każda praca będzie oceniana według tych samych kryteriów. W przypadku kryterium 2. zapisy będą doprecyzowywane w odniesieniu do poszczególnych tematów w każdej sesji egzaminu ósmoklasisty.

1. Realizacja tematu wypowiedzi

Oceniając wypowiedź ucznia w tym kryterium, egzaminator będzie rozważał m.in., czy:

- wypowiedź jest zgodna z formą wskazaną w poleceniu
- w wypowiedzi ujęte zostały wszystkie kluczowe elementy tematu, np. czy uczeń w odpowiedni sposób odwołał się do lektury wskazanej w poleceniu
- wypowiedź jest w całości na temat.

2 pkt	<ul style="list-style-type: none"> • Forma wypowiedzi zgodna z formą wskazaną w poleceniu. • Wszystkie pozostałe elementy polecenia uwzględnione. • Wypowiedź w całości dotyczy problemu wskazanego w poleceniu.
1 pkt	<ul style="list-style-type: none"> • Forma wypowiedzi zgodna z formą wskazaną w poleceniu. • Nieuwzględniony jeden element polecenia (inny niż forma). ORAZ/LUB • W pracy występują fragmenty nie dotyczące problemu wskazanego w poleceniu.
0 pkt	<ul style="list-style-type: none"> • Forma wypowiedzi niezgodna z formą wskazaną w poleceniu. ALBO • Nieuwzględnione co najmniej dwa elementy polecenia (inne niż forma).

Uwaga: jeżeli za wypowiedź przyznano 0 pkt w kryterium *Realizacja tematu wypowiedzi*, we wszystkich pozostałych kryteriach przyznaje się 0 pkt.

2. Elementy twórcze / Elementy retoryczne

	2. Elementy twórcze	2. Elementy retoryczne
	Wypowiedź o charakterze twórczym (np. opowiadanie)	Wypowiedź o charakterze argumentacyjnym (np. rozprawka)
	Oceniając wypowiedź ucznia w tym kryterium, egzaminator będzie rozważał m.in., czy: <ul style="list-style-type: none"> • narracja w opowiadaniu jest konsekwentnie prowadzona • wydarzenia są logicznie ułożone • fabuła jest urozmaicona, np. czy zawiera elementy typowe dla opowiadania, takie jak zwroty akcji, dialog, puenta • lektura wskazana w poleceniu została wykorzystana pobieżnie, czy w sposób ciekawy i twórczy. 	Oceniając wypowiedź ucznia w tym kryterium, egzaminator będzie rozważał m.in., czy: <ul style="list-style-type: none"> • argumentacja w pracy jest wnikliwa • argumenty są poparte właściwymi przykładami • argumenty są przedstawione w sposób uporządkowany, np. są przedstawione od najbardziej do najmniej ważnego albo są zapisane w porządku argument – kontrargument.
5 pkt	<ul style="list-style-type: none"> • Funkcjonalna narracja. • Logiczny układ zdarzeń. • Urozmaicona fabuła, w tym funkcjonalne wykorzystanie co najmniej 6 spośród następujących elementów: opis, charakterystyka bohatera, czas akcji, miejsce akcji, zwrot akcji, puenta, punkt kulminacyjny, dialog, monolog, retrospekcja. • Twórcze wykorzystanie treści lektury. 	<ul style="list-style-type: none"> • Pogłębiona argumentacja. • Argumenty odwołujące się np. do faktów, logiki, emocji, zilustrowane odpowiednimi przykładami ORAZ/LUB wykorzystanie przykładów w funkcji argumentacyjnej. • Argumenty/przykłady uporządkowane, np. zhierarchizowane.
4 pkt	Praca spełnia wszystkie wymagania na 3 pkt i niektóre na 5 pkt.	Praca spełnia wszystkie wymagania na 3 pkt i niektóre na 5 pkt.
3 pkt	<ul style="list-style-type: none"> • Funkcjonalna narracja. • Logiczny układ zdarzeń. • Prosta fabuła, w tym funkcjonalne wykorzystanie co najmniej 4 spośród następujących elementów: opis, charakterystyka bohatera, czas akcji, miejsce akcji, zwrot akcji, puenta, punkt kulminacyjny, dialog, monolog, retrospekcja. 	<ul style="list-style-type: none"> • Powierzchnowa argumentacja; w wypowiedzi brak wnikliwości. • Niektóre argumenty zilustrowane odpowiednimi przykładami ORAZ/LUB wykorzystanie przykładów w funkcji argumentacyjnej. • Argumenty/przykłady częściowo uporządkowane.
2 pkt	Praca spełnia wszystkie wymagania na 1 pkt i niektóre na 3 pkt.	Praca spełnia wszystkie wymagania na 1 pkt i niektóre na 3 pkt.
1 pkt	<ul style="list-style-type: none"> • Narracja częściowo funkcjonalna. • Dopuszczalne usterki w logicznym układzie zdarzeń. • Prosta fabuła. 	<ul style="list-style-type: none"> • Podjęta próba argumentowania. • Ograniczenie do wyliczenia powierzchownie omówionych przykładów, powiązanych z problemem określonym w temacie.
0 pkt	Praca nie spełnia co najmniej jednego wymagania określonego na 1 pkt.	Praca nie spełnia co najmniej jednego wymagania określonego na 1 pkt.

3. Kompetencje literackie i kulturowe

Oceniając wypowiedź ucznia w tym kryterium, egzaminator będzie rozważał m.in., czy:

- uczeń wykorzystał znajomość lektury obowiązkowej wskazanej w poleceniu (a także innych tekstów – jeżeli polecenie tego wymagało) w sposób funkcjonalny, tzn. np. czy przywołał w pracy takie wydarzenia albo omówił takie wątki, które istotnie wspierają jego tok rozumowania albo dobrze ilustrują to, o czym pisze
- uczeń, pisząc np. o wydarzeniach z danej lektury, nie popełnił błędów, np. nie pomylił imion postaci, nie przypisał postaciom cech, których nie posiadają, bądź nie wymyślił wydarzeń, których w lekturze nie ma.

2 pkt	<ul style="list-style-type: none"> • Funkcjonalne wykorzystanie znajomości lektury obowiązkowej wskazanej w poleceniu (oraz innego tekstu literackiego lub tekstu kultury, jeżeli polecenie tego wymaga). • Poprawność rzeczowa.
1 pkt	<ul style="list-style-type: none"> • Funkcjonalne wykorzystanie znajomości lektury obowiązkowej wskazanej w poleceniu (oraz częściowo funkcjonalne wykorzystanie innego tekstu literackiego lub tekstu kultury, jeżeli polecenie tego wymaga). ALBO • Częściowo funkcjonalne wykorzystanie znajomości lektury obowiązkowej wskazanej w poleceniu (oraz funkcjonalne wykorzystanie innego tekstu literackiego lub tekstu kultury, jeżeli polecenie tego wymaga). ALBO • Częściowo funkcjonalne wykorzystanie znajomości lektury obowiązkowej wskazanej w poleceniu (oraz częściowo funkcjonalne wykorzystanie innego tekstu literackiego lub tekstu kultury, jeżeli polecenie tego wymaga). • Dopuszczalne 2 błędy rzeczowe.
0 pkt	Praca nie spełnia co najmniej jednego wymagania określonego na 1 pkt.

4. Kompozycja tekstu

Oceniając wypowiedź ucznia w tym kryterium, egzaminator będzie rozważał m.in., czy:

- kompozycja wypowiedzi jest zgodna z formą wskazaną w poleceniu, np. czy rozprawka zawiera wstęp, rozwinięcie i zakończenie, a list – zwrot do adresata, wstęp, rozwinięcie, zakończenie i zwrot pożegnalny
- wypowiedź jest spójna, tzn. czy jest napisana w taki sposób, że łatwo się ją czyta dzięki np. jasnym powiązaniom wewnątrz zdań oraz między zdaniami i akapitami tekstu
- wypowiedź jest logiczna, tzn. czy jest zbiorem uporządkowanych myśli
- wypowiedź jest podzielona na odpowiednio wyodrębnione graficznie akapity, z których każdy stanowi logicznie zorganizowaną, zwartą całość.

2 pkt	<ul style="list-style-type: none"> • Kompozycja zgodna z formą wypowiedzi. • Graficznie wyodrębnione akapity. • Dopuszczalna 1 usterka w zakresie: spójności ALBO logiki wypowiedzi, ALBO podziału wypowiedzi na funkcjonalne akapity,
1 pkt	<ul style="list-style-type: none"> • Kompozycja zgodna z formą wypowiedzi. • Graficznie wyodrębnione akapity. • Dopuszczalne łącznie 3 usterki w zakresie: spójności ORAZ/ALBO logiki wypowiedzi.
0 pkt	Praca nie spełnia co najmniej jednego wymagania określonego na 1 pkt.

5. Styl

Oceniając wypowiedź ucznia w tym kryterium, egzaminator będzie rozważał m.in., czy:

- styl wypowiedzi jest odpowiedni do jej treści i formy, tzn. np. czy uczeń nie napisał rozprawki, stosując słownictwo charakterystyczne dla stylu potocznego w odmianie mówionej
- styl wypowiedzi jest jednolity, tzn. czy uczeń konsekwentnie posługuje się jednym, wybranym stylem, a jeżeli miesza różne style w wypowiedzi – to czy jest to uzasadnione (czy czemuś to służy).

2 pkt	<ul style="list-style-type: none"> • Odpowiedni do treści i formy wypowiedzi. • Jednolity.
1 pkt	Sporadyczne usterki w odpowiedności ORAZ/LUB jednolitości stylu.
0 pkt	Praca nie spełnia wymagań określonych na 1 pkt.

6. Język

Oceniając wypowiedź ucznia w tym kryterium, egzaminator będzie rozważał m.in.:

- czy uczeń poprawnie użył w wypowiedzi różnych rodzajów zdań i bogatej leksyki (np. frazeologizmów, wyrazów rzadziej używanych w języku polskim), czy też ograniczył się do najprostszych środków językowych
- czy środki językowe, których użył uczeń, pozwalają mu zrealizować temat w sposób swobodny i precyzyjny, czy też pobieżny, sprawiający trudność w zrozumieniu tekstu.

W ocenie egzaminator uwzględni również liczbę wszystkich błędów językowych, które uczeń popełnił w wypowiedzi.

Oceniając język wypowiedzi, egzaminator najpierw oceni zakres użytych środków językowych, a następnie – ich poprawność. Ostateczną liczbę punktów ustali na podstawie oceny obu tych aspektów wypowiedzi, zgodnie z poniższą tabelą.

Poprawność środków Zakres środków	Nie więcej niż 2 błędy językowe.	3–4 błędy językowe.	5–6 błędów językowych.	7–9 błędów językowych.	10 lub więcej błędów językowych.
Szeroki zakres środków językowych, tzn. • zróżnicowana składnia • zróżnicowana leksyka, w tym np. bogata frazeologia, precyzyjne słownictwo, umożliwiające pełną i swobodną realizację tematu.	4 pkt	3 pkt	2 pkt	1 pkt	0 pkt
Zadowalający zakres środków językowych, tzn. składnia i leksyka stosowne / odpowiednie do realizacji tematu.	3 pkt	2 pkt	1 pkt	0 pkt	0 pkt
Wąski zakres środków językowych, tzn. składnia i leksyka proste / ograniczone, utrudniające realizację tematu.	2 pkt	1 pkt	0 pkt	0 pkt	0 pkt

Przykładowo, za wypowiedź, w której uczeń użył zadowalającego zakresu środków językowych i popełnił 4 błędy językowe, egzaminator przyzna 2 pkt w tym kryterium.

7. Ortografia

Oceniając wypowiedź ucznia w tym kryterium, egzaminator uwzględni liczbę błędów ortograficznych, które uczeń popełnił w wypowiedzi.

2 pkt	Nie więcej niż 1 błąd ortograficzny.
1 pkt	2–3 błędy ortograficzne.
0 pkt	4 lub więcej błędów ortograficznych.

8. Interpunkcja

Oceniając wypowiedź ucznia w tym kryterium, egzaminator uwzględni liczbę błędów interpunkcyjnych, które uczeń popełnił w wypowiedzi.

1 pkt	Nie więcej niż 5 błędów interpunkcyjnych.
0 pkt	6 lub więcej błędów interpunkcyjnych.

Uwagi dodatkowe

1. Jeżeli wypowiedź w całości jest nie na temat, egzaminator oceni ją na 0 pkt.
2. Jeżeli w wypowiedzi uczeń w ogóle nie odwołał się do treści lektury obowiązkowej wskazanej w poleceniu, za całą wypowiedź egzaminator przyzna 0 pkt.
3. Jeżeli wypowiedź jest nieczytelna, egzaminator oceni ją na 0 pkt.
4. Jeżeli wypowiedź nie zawiera w ogóle rozwinięcia (np. uczeń napisał tylko wstęp), egzaminator przyzna 0 pkt w każdym kryterium.
5. Jeżeli wypowiedź zawiera 180 słów lub mniej, jest oceniana wyłącznie w kryteriach: *realizacji tematu wypowiedzi, elementów twórczych oraz kompetencji literackich i kulturowych*. W pozostałych kryteriach egzaminator przyzna 0 punktów.
6. Jeżeli wypowiedź jest napisana niesamodzielnie, np. zawiera fragmenty odtworzone z podręcznika, zadania zawartego w arkuszu egzaminacyjnym lub innego źródła, w tym internetowego, lub jest przepisana od innego ucznia, wówczas egzamin z języka polskiego, w przypadku takiego ucznia, zostanie unieważniony.
7. W ocenie poprawności językowej nie bierze się pod uwagę błędów ortograficznych w wypowiedziach uczniów, którym przyznano takie dostosowanie warunków przeprowadzenia egzaminu, zgodnie z *Komunikatem dyrektora Centralnej Komisji Egzaminacyjnej w sprawie szczegółowych sposobów dostosowania warunków i form przeprowadzania egzaminu ósmoklasisty w danym roku szkolnym*.
8. Zabronione jest pisanie wypowiedzi obraźliwych, wulgarnych lub propagujących postępowanie niezgodne z prawem. W przypadku takich wypowiedzi zostanie podjęta indywidualna decyzja dotycząca danej pracy, np. nie zostaną przyznane punkty za styl i język lub cała wypowiedź nie będzie podlegała ocenie.

Przykładowe zadania z komentarzami²⁵

Zadania zamknięte

Prawda-falsz

Zadanie (0–1)

Oceń prawdziwość poniższych stwierdzeń. Wybierz P, jeśli stwierdzenie jest prawdziwe, albo F – jeśli jest fałszywe.

W utworze przedstawiona jest refleksja na temat natury ludzkiej.	P	F
Z utworu wynika, że ludzie nie mają wpływu na decyzje innych.	P	F

Komentarz

Za rozwiązanie zadania uczeń może otrzymać 1 punkt, jeśli poprawnie oceni prawdziwość obu z podanych stwierdzeń. Zadanie sprawdza, czy uczeń rozumie utwór literacki (opowiadanie Sławomira Mrożka *Półpancerze praktyczne*) i potrafi określić w nim problematykę egzystencjalną.

Wyboru wielokrotnego

Zadanie (0–1)

Dokończ zdanie. Wybierz właściwą odpowiedź spośród podanych.

W pierwszej części wiersza dwukrotnie zastosowano wypowiedzenia złożone współrzędnie przeciwstawne w celu

- A. przedstawienia stosunku człowieka do natury.
- B. ukazania wartości, jakie ma dla człowieka rozwój cywilizacji.
- C. niezmienności praw rządzących rozwojem technicznym.
- D. podkreślenia nieodwracalności zmian, jakie grożą przyrodzie.

Komentarz

Aby uczeń otrzymał 1 punkt, musi wybrać prawidłową (jedną) odpowiedź spośród podanych. Zadanie sprawdza umiejętności z dwóch wymagań podstawy programowej: określanie tematyki oraz problematyki utworu i rozpoznawanie w tekście typów wypowiedzeń – zdań złożonych współrzędnie i rozumienie funkcji, jakie pełnią te zdania w tekście (wiersz Julii Hartwig *Komunikat*). Zadanie pokazuje funkcjonalne podejście do kształcenia językowego oraz podkreśla integralność języka i literatury.

²⁵ Przykładowe zadania pochodzą z *Informatora o egzaminie ósmoklasisty z języka polskiego od roku szkolnego 2018/2019*, red. dr Wioletta Kozak (CKE), dr Maria Romanowska (OKE Jaworzno), Wioletta Dobosz-Leszczyńska (CKE), Robert Chamczyk (CKE), dr Marcin Smolik (CKE), Danuta Marchlewska (OKE Warszawa), Hanna Wylęzek (OKE Jaworzno), <https://cke.gov.pl/egzamin-osmoklasisty/informatory/orazPrzykladowegoarkuszaegzaminacyjnego.Jezyk.polski>, Centralna Komisja Egzaminacyjna, Warszawa 2017, https://cke.gov.pl/images/_EGZAMIN_OSMOKLASISTY/Arkusze_pokaz/Pokaz_arkusz_EO_1_polski.pdf

Podwójnego wyboru

Zadanie (0–1)				
Dokończ zdanie. Wybierz odpowiedź A albo B i jej uzasadnienie spośród 1.–3.				
Obraz współczesnego świata wyłaniający się z utworu jest				
A.	budujący	ze względu na	1.	wizję przyszłości ukazaną w wierszu.
			2.	stosunek społeczeństwa do nowoczesnej architektury.
B.	przygnębiający		3.	przeznaczenie powstającego budynku.

Komentarz

Zadanie to wymaga dwóch etapów rozwiązania. Najpierw należy wybrać stwierdzenie spośród A–B (czy obraz współczesnego świata w wierszu jest budujący czy przygnębiający), a następnie uzasadnić je jedną spośród trzech podanych odpowiedzi. Aby otrzymać 1 punkt, należy wskazać po jednej odpowiedzi z każdej kolumny. Zadanie sprawdza umiejętności interpretacyjne ucznia.

Zadania otwarte

Z luką

<p>Zadanie (0–1)</p> <p>Przeczytaj poniższy fragment.</p> <p><i>– Może się nie dowiedzą... Może nie zauważą... – wyjąkał pobladły Klapaucjusz, patrząc z niewiarą w pustkę czarnego nieba, i wrócił chyłkiem do domu.</i></p> <p>Na podstawie podanego fragmentu uzupełnij poniższe zdanie.</p> <p>Klapaucjusz odczuwał ....., ponieważ czuł się odpowiedzialny za zniknięcie części świata, w którym żył.</p>

Komentarz

Zadanie sprawdza umiejętność charakteryzowania bohatera. Należy samodzielnie na podstawie podanego fragmentu określić cechę charakteryzującą Klapaucjusza i wpisać ją do zdania.

Krótkiej odpowiedzi

Zadanie (0–2)

Na jednej ze stron internetowych toczy się dyskusja o tym, czy młodemu odbiorcy potrzebna jest reklama.

Zabierz głos w dyskusji. Napisz komentarz, w którym przedstawisz swoje stanowisko i poprzysz je dwoma argumentami.

Re: Czy reklama jest potrzebna?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Odpowiedz   Cytuj

Komentarz

Zadanie wpisuje się w potrzebną każdemu człowiekowi umiejętność wyrażania własnego zdania (tworzenie tezy / zajmowanie stanowiska) oraz uzasadniania go (budowanie argumentów), a zatem sprawdza ważne umiejętności retoryczne niezbędne w codziennej komunikacji. Sytuacja przedstawiona w zadaniu jest bliska doświadczeniom życiowym uczniów, którzy, szczególnie na forach internetowych, zabierają głos w różnych kwestiach, zgadzają się z cudzymi poglądami lub polemizują z nimi.

Warte podkreślenia jest to, że uczeń na postawione pytanie *Czy reklama jest potrzebna?* może zająć stanowisko twierdzące albo przeczące. Istotną rolę w realizacji polecenia odgrywa uargumentowanie zajętogo stanowiska. Aby otrzymać 2 punkty, uczeń musi zająć stanowisko i uzasadnić je dwoma argumentami.

Krótkiej odpowiedzi – forma użytkowa

Zadanie (0–3)

Znany specjalista od reklamy przyjeżdża do Twojej szkoły. Napisz zaproszenie na spotkanie z nim. Użyj dwóch argumentów, którymi przekonasz kolegów i koleżanki do udziału w tym spotkaniu.

Uwaga: w ocenie wypowiedzi będzie brana pod uwagę poprawność językowa, ortograficzna i interpunkcyjna.

Zaproszenie

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Komentarz

Niezwykle ważną umiejętnością, którą należy kształcić, jest redagowanie krótkich form użytkowych, np. zaproszenia. Funkcjonalne zaproszenie musi zawierać wszystkie niezbędne elementy formy, czyli: *kto zaprasza?*, *kogo zaprasza?*, *na co zaprasza?*, *kiedy się odbywa?*, *gdzie się odbywa?* oraz dwa argumenty, którymi zostaną przekonani adresaci do udziału w spotkaniu, zatem kształcona jest umiejętność rozumienia środków retorycznych i ich oddziaływania na odbiorcę oraz tworzenia argumentów. Ponadto w realizacji polecenia oceniana jest poprawność językowa, ortograficzna i interpunkcyjna, a zatem uczeń musi użyć stylu stosownego do sytuacji komunikacyjnej, wykorzystać wiedzę o języku w tworzonej wypowiedzi oraz stosować w praktyce zasady ortograficzne i interpunkcyjne.

Zadanie rozszerzonej odpowiedzi – wypracowanie

Komentarz

Uczeń na egzaminie ósmoklasisty będzie zobowiązany do napisania dłuższej pracy na jeden z dwóch możliwych do wyboru tematów, z których jeden będzie wymagał napisania wypowiedzi o charakterze argumentacyjnym, drugi wypowiedzi o charakterze twórczym.

Zadanie (0–20)

Temat 1.

Napisz list otwarty skierowany do rówieśników, w którym przekonasz ich, że warto pomagać ludziom. W argumentacji wykorzystaj interpretację wiersza Tadeusza Różewicza *List do ludożerców* i odwołaj się do wybranej lektury obowiązkowej. Twoja praca powinna liczyć co najmniej 200 słów. List podpisz jako XYZ.

Tadeusz Różewicz

List do ludożerców

Kochani ludożercy
nie patrzcie wilkiem
na człowieka
który pyta o wolne miejsce
w przedziale kolejowym

zrozumcie
inni ludzie też mają
dwie nogi i siedzenie

Kochani ludożercy
poczekajcie chwilę
nie depczcie słabszych
nie zgrzytajcie zębami

zrozumcie

ludzi jest dużo będzie jeszcze
więcej więc posuńcie się trochę
ustąpcie

Kochani ludożercy
nie wykupujcie wszystkich
świec sznurowadeł i makaronu
Nie mówcie odwrócenii tyłem:
ja mnie mój moje
mój żołądek mój włos
mój odcisk moje spodnie
moja żona moje dzieci
moje zdanie

Kochani ludożercy
nie zjadajmy się Dobrze
bo nie zmartwychwstaniemy
Naprawdę

Komentarz

Jedną z pierwszych czynności, jakie musi wykonać uczeń, jest analiza tematu i zrozumienie wszystkich jego warunków. W przykładowym temacie uczeń musi napisać list (forma), w którym przekona, że warto pomagać ludziom (problem). Ponadto swoją argumentację musi zbudować w odniesieniu do interpretacji wiersza (Tadeusz Różewicz *List do ludożerców*) oraz do wybranej lektury obowiązkowej (lektura obowiązkowa). Za realizację zadania uczeń może otrzymać 20 punktów.

Ważnym elementem w ocenie wypracowań jest język. Uczeń będzie nie tylko oceniany pod względem poprawności językowej (składnia, fleksja, frazeologia, słowotwórstwo), ale również pod względem zakresu środków językowych, tzn. m.in. czy składnia, którą stosuje, jest zróżnicowana, czy wykorzystuje bogate, różnorodne słownictwo, potrafi stosować synonimy itd.

Zadanie (0–20)

Temat 2:

Napisz opowiadanie o spotkaniu jednego z bohaterów *Zemsty* z bohaterem innego utworu literackiego, w czasie którego jeden z nich przedstawi najśmieszniejszą sytuację ze swojego życia. Wypracowanie powinno dowodzić, że bardzo dobrze znasz obie wybrane postacie. Twoja praca powinna liczyć co najmniej 200 słów.

Komentarz

Jedną z pierwszych czynności, jakie musi wykonać uczeń, jest analiza tematu i zrozumienie wszystkich jego warunków. W przykładowym temacie uczeń musi napisać opowiadanie twórcze (forma), w którym opowie o spotkaniu jednego bohatera *Zemsty* (lektura obowiązkowa) z bohaterem innego utworu literackiego (lektura wybrana przez ucznia), w czasie którego jeden z nich przedstawi najśmieszniejszą sytuację ze swojego życia (problem). W wypracowaniu uczeń musi wykazać, że dobrze zna obie postacie. Ponadto jego praca będzie oceniana również za elementy twórcze, m.in.: funkcjonalną narrację, logiczny układ zdarzeń, twórcze wykorzystanie lektury wskazanej w temacie oraz za urozmaiconą fabułą. Za realizację zadania uczeń może otrzymać 20 punktów.

Ważnym elementem w ocenie wypracowań jest język. Uczeń będzie nie tylko oceniany pod względem poprawności językowej (składnia, fleksja, frazeologia, słowotwórstwo), ale również pod względem zakresu środków językowych, tzn. m.in. czy składnia, którą stosuje jest zróżnicowana, czy wykorzystuje bogate różnorodne słownictwo, potrafi stosować synonimy itd.

MATERIAŁ DYDAKTYCZNY

Opowiadanie twórcze

Arkusze egzaminu ósmoklasisty z języka polskiego zawiera dwa tematy wypracowania do napisania przez ucznia: jeden o charakterze argumentacyjnym, drugi – twórczym.

Cechy wypowiedzi o charakterze twórczym zostały zamieszczone w *Informatorze o egzaminie ósmoklasisty z języka polskiego od roku szkolnego 2018/2019*.

W celu kształcenia umiejętności pisania wypracowania o charakterze twórczym, a w szczególności opowiadania, można obserwować, jak to robią pisarze, czyli najpierw rozpoznać w czytanych tekstach literackich następujące cechy i wyznaczniki opowiadania:

- forma epicka o charakterze fabularnym
- krótki utwór narracyjny, w którym prezentowane wydarzenia ukazane są w określonym czasie i miejscu:
  - wydarzenia w opowiadaniu przedstawiane są w określonym następstwie czasowym
  - czas, w którym prowadzona jest narracja, decyduje o relacjach przyczynowo-skutkowych między wydarzeniami
- fabuła opowiadania jest najczęściej jednowątkowa, a o jej urozmaiceniu decydują m.in.:
  - elementy opisu
  - elementy charakterystyki bohatera
  - czas i miejsce akcji
  - zwroty akcji
  - punkt kulminacyjny
  - puenta
  - wprowadzenie monologu, dialogów bohaterów
- wydarzenia w opowiadaniu mogą być prezentowane chronologicznie, można również zastosować retrospekcję.

Zgodnie z wymaganiami zapisanymi w *Informatorze* uczeń wybierający temat twórczy musi spełnić kilka warunków:

- wykazać się oryginalnością
- odwołać się do lektury obowiązkowej
- cechy charakteru bohaterów powinny być zgodne z cechami ich pierwowzorów literackich
- zaplanować funkcjonalną narrację, ułożyć fabułę i dobrać właściwy styl.

Kryteria oceniania wypowiedzi twórczej zamieszczone w *Informatorze* stanowią wskazówkę do pracy nad opowiadaniem i należą do nich:

- funkcjonalna narracja
- logiczny układ zdarzeń
- urozmaiconą fabułą, w tym funkcjonalne wykorzystanie co najmniej 6 spośród następujących elementów: opis, charakterystyka bohatera, czas akcji, miejsce akcji, zwrot akcji, puenta, punkt kulminacyjny, dialog, monolog, retrospekcja
- twórcze wykorzystanie treści lektury.

Nauczyciel w organizowaniu procesu dydaktycznego jest zobowiązany do stosowania takich rozwiązań metodycznych, które zapewnią integrację kształcenia we wszystkich obszarach wskazanych w podstawie programowej²⁶. Na łączną liczbę punktów, jakie uczeń może uzyskać na egzaminie za zadanie otwarte rozszerzonej odpowiedzi (wypracowanie), składają się kryteria adekwatne do każdego z trzech obszarów kształcenia.

Przykład tematu wypowiedzi twórczej oraz jej realizacji²⁷

Wyobraź sobie, że *losy Aliny i Balladyny potoczyły się inaczej*. Dokończ **opowiadanie**, w którym *zmienisz historię ich życia*. Napisz swoją pracę tak, żeby wykazać, że **dobrze znasz Balladynę Juliusza Słowackiego**. Twoja praca powinna liczyć co najmniej 200 słów.

„Zapadł zmierzch. Alina i Balladyna z pełnymi dzbanami malin wróciły do chaty...”

Kursywa – problem określony w temacie.

Tekst pogrubiony – forma wypowiedzi.

Podkreślenie – lektura obowiązkowa.

Zamieszczone pod tematem zdanie jest początkiem wypowiedzi ucznia, kierującym jej rozwinięcie.

Analiza tekstu literackiego jako podstawa tworzenia tekstu własnego

Każdy tekst epicki omawiany jest w szkole może być podstawą do ćwiczeń, które pozwolą poznać literackie cechy opowiadania. Szczególne znaczenie będą miały **krótkie** opowiadania. Analiza ich kompozycji, elementów narracji, konstrukcji fabuły i języka stwarza dobre podstawy do opanowania umiejętności redagowania własnej wypowiedzi twórczej. Także fragmenty dużych tekstów epickich o wyraziście zarysowanej fabule, prezentowanych w nich wydarzeniach, które zachowują ciąg logiczny, zwroty akcji, punkt kulminacyjny to dobra podstawa do ćwiczenia, rozwijania i utrwalania umiejętności pisania własnych opowiadań.

²⁶ Podstawa programowa kształcenia ogólnego z komentarzem. Szkoła podstawowa. Język polski, 2017, <https://cke.gov.pl/egzamin-osmoklasisty/podstawa-programowa/>

²⁷ Arkusz pokazowy <https://cke.gov.pl/egzamin-osmoklasisty/arkusze/arkusze-pokazowe-grudzien-2017>

Pracę z opowiadaniem literackim, stanowiącą podstawę i wstęp do tworzenia uczniowskiego opowiadania twórczego, oprzemy na utworze Sławomira Mrożka *W szufladzie*.

Sławomir Mroźek

W SZUFLADZIE

Dzisiaj rano, kiedy wysunąłem środkową szufladę biurka, żeby znaleźć okulary – zobaczyłem, że żyją w niej mali ludzie. Między futerałem na okulary a kopertą ze zdjęciami stała nieduża, ale miła i młoda para. On – wielkości połowy mojej dłoni, uśmiechnięty, o jasnych oczach, ona – jak mój palec serdeczny, zgrabna i złota. Włosy spięte na karku, przypominające błyszczący wiórek, muskały jej plecy. Wpatrywali się w siebie, a kiedy otworzyłem szufladę – spłoszonym, jednoczesnym ruchem obrócili głowy w moją stronę, przy czym musieli patrzeć od razu do góry. Byłem wobec nich wielki jak Bóg i ciężki. Uśmiechnąłem się, a mój uśmiech musiał być dla nich tym, czym zmiana pogody na niebie. Zresztą nie okazywali trwogi. Wziąwszy się za ręce, zbliżyli się o kilka centymetrów do mojej klatki piersiowej, odzianej w granatowy wełniany sweter, o którą wspierała się wysunięta szuflada. Pod ich stopami szeleścił tygodnik ilustrowany, którym wystane jest jej dno. Nachyliłem się, czując, że każde moje poruszenie może być dla nich trzęsieniem ziemi. Nie mogłem spostrzec wyrazu ich oczu, bo były zbyt małe: jak ciemne ziarenka. Wyjaśnili mi swobodnie, że mają kłopoty. Jej matka nie chce się zgodzić na małżeństwo. Wyglądało to na prośbę o pomoc.

Byłem po śniadaniu, w doskonałym humorze. W mojej szufladzie kryły się światy, uczucia, problemy. Bo to był przypadek, że ujrzałem najpierw ich dwoje. Okazało się, że mają rodziny bliższe i dalsze, że mieszkają w maleńkich domkach, również mieszczących się w mojej szufladzie, że jest tam nawet mała uliczka, a może coś więcej. W każdym razie szuflada moja zawsze była pełna tęsknot, miłości i niechęci, co odkryłem ze zdumieniem. Mieli swoje sprawy, a nagle znaleziona relacja między ich życiem a moimi rękami, moim głosem, mną – sprawiła mi dziwną i nieznaną dotąd przyjemność. Bo stałem się niespodziewanie nieograniczoną siłą, która ni stąd, ni zowąd zahaczywszy o bieg ich przeżyć, mogła na nie wpływać. Byli tak mali, że w gruncie rzeczy byli dla mnie niczym; ja mogłem być dla nich wszystkim.

Powtarzam, że byłem w świetnym humorze i zaraz zająłem się ich prośbami. Obiecałem pomówić z matką maleńkiej złotowłosej. Z góry cieszyłem się myślą, jak wielkim autorytetem będę dla niej. Wpatrzywszy się lepiej w szufladę, zobaczyłem tam też horyzont, którego istnienia w tym małym drewnianym pudle nawet nie podejrzewałem. Byłem łaskawy i przyjacielski. Sierpniowy dzień zapowiadał się pogodnie. Żartowałem z nimi, śmiałem się, a nawet podszedłem do lustra, żeby zobaczyć moje oczy – szarzielone, nieprzyzwoite i wielkie w porównaniu z elegancją ich drobnych, ziarenkowych oczu. Wreszcie, delikatnie dawszy im do zrozumienia, że muszę wyjść – udałem się do miasta.

W kawiarni widziałem się z kimś, kto sądził, że trzeba się łudzić w stosunku do mnie. Akurat zachmurzyło się i spadł deszcz. Potem, kiedy wracałem do domu, już nie padało, ale na źle brukowanej ulicy zostały kałuże. Przejeżdżająca ciężarówka rozpryskiwała rzadkie błoto. Odszedłem pod mur, ale bezskutecznie, bo moje nowe, jasne spodnie, na których bardzo mi zależało, i tak zostały pochłapane.

W domu otworzyłem szufladę, szukając szczotki. Stał tam mój znajomy młody człowiek i dawał mi znaki. Uśmiechając się nieśmiało, tłumaczył, że właśnie teraz jest sposobna pora, abym im pomógł, że...

Zmiotłem ich wszystkich jednym niecierpliwym ruchem ręki.

Sławomir Mrozek, *Opowiadania*, Kraków 1973.

Przykład pracy z tekstem literackim

1. Odczytanie na głos opowiadania Sławomira Mrożka *W szufladzie*.
2. Wykonanie w grupach zadania do dwóch pierwszych akapitów tekstu:
  - Grupa I – charakterystyka narracji
  - Grupa II – analiza fabuły
  - Grupa III – analiza stylu
3. Zaprezentowanie przez każdą z grup efektów pracy.
4. Odpowiedź na pytanie: Czym różnią się 1. i 2. akapit opowiadania Sławomira Mrożka?

Przykładowa notatka – analiza fragmentu opowiadania Sławomira Mrożka.

Kompozycja opowiadania wymaga podziału na akapity.	
Podział uwarunkowany jest kolejnymi ważnymi wydarzeniami lub koniecznością ukazania kolejnego etapu z życia bohatera lub zwrotem akcji.	
Akapit 1.	Akapit 2.
<p>Narracja pierwszoosobowa. Narrator opowiada o zdarzeniach.</p> <p>Nagromadzenie czasowników i ich formy nadają narracji charakter czynnościowy.</p> <p>Akapit pierwszy uwypatnia przebieg zdarzeń</p>	<p>Narracja pierwszoosobowa. Narrator opisuje swoje odczucia, kładzie nacisk na ukazanie emocji, które wywołało w nim spotkanie z bohaterami z szuflady.</p> <p>Nagromadzenie przymiotników i rzeczowników, w tym rzeczowników abstrakcyjnych, także zdrobnień nadaje narracji charakter opisowy.</p> <p>Akapit drugi pozwała charakteryzować bohatera, jego cechy i relacje ze światem.</p>

<p>Uwydatnienie przebiegu zdarzeń (funkcje czasowników)</p> <p>Ja: Dzisiaj rano – określenie czasu kiedy wstałem – wskazanie czynności żeby znaleźć – wskazanie celu zobaczyłem – następstwo czynności własnej że żyją w niej – dopełnienie czynności i wskazanie kolejnych bohaterów</p> <p>Oni: wpatrywali się – obrócili głowy – po czym musieli patrzeć</p> <p>Ja: uśmiechnąłem się – następstwo czynności innych osób</p> <p>Oni: nie okazywali – zbliżyli się</p> <p>Ja: nachyliłem się – następstwo czynności innych osób</p> <p>Oni: wyjaśnili mi</p>	<p>Elementy charakterystyki bohatera i jego relacji ze światem (funkcje rzeczowników i przymiotników)</p> <p>bohater-narrator</p> <p>emocje opisane bezpośrednio: <i>(byłem) w doskonałym humorze, (odkryłem) ze zdumieniem, (sprawiła mi) dziwną i nieznaną dotąd przyjemność, (stałem się) nieograniczoną siłą</i></p> <p>emocje opisane pośrednio w cechach szuflady: <i>(w mojej szufladzie kryły się) światy, uczucia, problemy, (była) pełna tęsknot, miłości i niechęci</i></p> <p>relacje narratora ze światem: <i>relacja między ich życiem a moimi rękami, moim głosem, mną, (stałem się) siłą, która może na nich wpłynąć, (byli) dla mnie niczym, ja (mogłem być) dla nich wszystkim</i></p> <p>mieszkańcy szuflady: <i>mają rodziny, mieszkają w maleńkich domkach, mała uliczka, (mieli) swoje sprawy, (byli) mali</i></p>
<p>Analizowany akapit to akapit narracyjny 1 – ma charakter krótkiego, zwięzłego opowiadania, prezentującego wydarzenia ułożone w porządku chronologicznym.</p>	<p>Analizowany akapit to akapit opisowy – zawiera informacje o danym przedmiocie, o wyglądzie, stanie emocjonalnym bohatera. Kolejne zdania w akapicie opisowym zawierają nowe informacje prezentowane w ustalonym porządku.</p>

Opisany wyżej przykład **ćwiczenia** może stać się podstawą do sformułowania **zasad tworzenia funkcjonalnej narracji jako podstawy napisania dobrego opowiadania twórczego:**

- zachowanie jednolitości formy – monolog prezentujący ciąg zdarzeń powiązany z postaciami, które w nich uczestniczą,
- konsekwentna kreacja narratora:
  - narrator pierwszoosobowy (uczestnictwo w zdarzeniach, uzewnętrznienie swojego „ja”, subiektywny stosunek do zdarzeń) LUB
  - narrator trzecioosobowy (obserwator zdarzeń usytuowany poza światem przedstawionym, obiektywizacja ocen),
- stosowanie właściwych dla narracji form wypowiedzi: opowiadanie lub opis.

Redagowanie opowiadania twórczego inspirowanego tekstem literackim

Napisz opowiadanie, w którym losy swoich małych mieszkańców opowie szuflada. W swojej pracy musisz wykazać, że dobrze znasz utwór Sławomira Mrożka *W szufladzie*.

Zanim przystąpisz do pisania, zaplanuj swój utwór – przykład planu.

Temat opowiadania	W magicznym świecie Szuflandii.
Narrator	Szuflada (z opowiadania Sławomira Mrożka)
Przebieg zdarzeń / rozwój fabuły	<p>1. Zwyczajny poranek w Szuflandii:</p> <p>a) przebudzenie Szuflady, b) lektura tygodnika, c) krzątanie lokatorów w małych domkach, d) spotkanie Złotowłosej i Jasnookiego.</p> <p>2. Wizyta Dużego:</p> <p>a) Trzęsienie ziemi?! b) zdumienie, c) rozmowa.</p> <p>3. Nadzieja:</p> <p>a) plany na przyszłość, b) oczekiwanie na Dużego.</p> <p>4. Trzęsienie ziemi!</p> <p>a) pierwszy wstrząs, b) zdumienie, c) panika.</p> <p>5. Po katastrofie.</p>
Zapisz wyrazy – nazwy osób/ rzeczy/ zjawisk , o których będziesz pisać.	<ul style="list-style-type: none"> • Szuflada • Duży • Złotowłosa • Jasnooki • dłonie • światło
Nazwij właściwości tych osób/ rzeczy/ zjawisk – zapisz odpowiednie, przydatne w Twoim opowiadaniu, wyrazy i wyrażenia.	<ul style="list-style-type: none"> • Szuflada – dębowa, drewniana, środkowa, osamotniona, opiekuńcza (<i>wobec „lokatorów”</i>), przerażona, obolała, troskliwa, cierpliwa • Duży – ogromny, dziwny, uśmiechnięty, serdeczny, wielki, niezgrabny, brutalny, niedelikatny • Złotowłosa – zgrabna, piękna, łagodna, lekka, szczęśliwa, krucha, wiotka, zmartwiona, przerażona • Jasnooki – opiekuńczy, szczęśliwy, cierpliwy, przerażony, odważny • dłonie – duże, łagodne, delikatne, ciepłe, ciężkie, bezlitosne • światło – niebieskozielone, fluorescencyjne, białe, łagodne, oślepiające, jaskrawe

<p>Zapisz związane z osobami/ rzeczami/ zjawiskami czasowniki, które mogą być użyte przez Ciebie w opowiadaniu.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Szufłada – budzi się, nasłuchuje, słyszy, troszczy się, przeciąga się, czeka (<i>na otwarcie</i>), skrzypi, obserwuje, chroni (<i>Złotowłosa i Jasnookiego</i>), rozpacza • Duży – pochyla się, uśmiecha się, wysuwa, szarpie, zagląda, wpatruje się, uderza, strząsa • Złotowłosa – śmieje się, przytula się, zwierza się, płacze, martwi się, zamartwia się, spogląda • Jasnooki – obejmuje, pociesza (<i>Jasnooką</i>), daje znaki (<i>Dużemu</i>), zadziera głowę • dłonie – gładzą, pieszczą, dotykają, niszczą, zadają ból • światło – rozprasza (<i>mrok</i>), oślepia
--	--

Przykładowy fragment opowiadania (zredagowany do punktów fabuły 1. i 2.):

W MAGICZNYM ŚWIECIE **SZUFLANDII**

Dzisiaj rano obudziły mnie stłumione odgłosy dochodzące z Pokoju. Szuranie, stukoty, szum wody, wyciszona przez moje ściany muzyka z włączonego radia – znałam i lubiłam te dźwięki, budzące we mnie tęsknotę za nieznanym. W Szuflandii, oświetlonej niebieskozielonym światłem, wszyscy spali. Okulary jeszcze nie otworzyły swojego wyściełanego aksamitem futerału, a okna maleńkich domków były szczelnie zamknięte. Zerknęłam na tytuł w tygodniku, którym wysłano moje dno: *Dlaczego próchno świeci?* Gazeta zaszeleściła, jakby chciała mi przypomnieć: *To dzięki mnie dowiedziałaś się, że fluorescencyjne światło na środkowym poziomie Szuflandii zawdzięczasz swoim bolącym plecóm, które dawno temu stolarz wykonał z wilgotnej dębowej deski.* Zerknęłam na fotografię zamieszczoną pod tytułem, krzyczącym czerwoną czcionką: *Trzęsienie ziemi w jednej chwili zniszczyło życie na małej wyspie!* Pocziwa Szuflandia... Doceniłam ją po raz kolejny – świat, który był wszystkim dla jej mieszkańców.

Tupot małych stóp odwrócił moje myśli od bolących plecóm i katastrof na końcu obcego świata. Zaczytana, nie zauważyłam, jak zapalały się światła w oknach maleńkich domów, a ich lokatorzy krzatali się w pokoikach. Gdzieś skrzypnęła brama, trzasnęły drzwi. Tupot zwiastował przybycie moich ulubieńców. Spotykali się od jakiegoś czasu codziennie o tej samej porze, kryjąc się w zaułku pomiędzy futerałem a kopertą ze zdjęciami. Ona – zgrabna i piękna. On – uśmiechnięty, o jasnych oczach. Złotowłosa i Jasnooki... Teraz, stęsknieni, biegli ku sobie, a za chwilę Złotowłosa utonęła w opiekuńczych ramionach Jasnookiego. Ona opowiadała o planach na dzisiejszy dzień, on wspominał wczorajszą wizytę u przyjaciela. Nagle Złotowłosa posmutniała. Dobiegły do mnie strzępki rozmowy: *Nie chce się zgodzić... Kłopoty... Znikąd pomocy...*

Niespodziewanie poczułam drzenie. Młodzi spłoszyli się, zachwiali, oparli ręce na futerał. Zaskrzypiałam przestraszona, a oni zmrużyli oczy, oślepieni mocnym światłem. Włosy dziewczyny, upięte na karku, rozsypały się na jej plecy i zaśniły czystym złotem. Przez myśl przemknęło mi, że to trzęsienie ziemi znane mi dotąd tylko z fotografii... Za chwilę uspokoiłam się – drzenie ustało, a młodzi unieśli wzrok, ze zdumieniem patrząc na pochylającego się nade mną obcego. Był wielki jak Bóg. Uśmiechnął się życzliwie i pochylił, jakby dawał

im sygnał: *Przybyłem na pomoc!* Złotowłosa i Jasnooki nie okazywali trwogi. Wziąwszy się za ręce, zbliżyli się o kilka centymetrów do klatki piersiowej Dużego, odzianej w granatowy wełniany sweter. Oczy zakochanych błyszcząły nadzieją. Słuchałam, jak po chwili nieśmiałego milczenia wyjaśnili swobodnie Dużemu, że mają kłopoty. Matka Złotowłosej nie chce się zgodzić na małżeństwo...

– Pomóż nam, proszę – wyszeptał chłopak.

– Ratuj...Jesteś taki silny. Potężny i łagodny – dodała dziewczyna, patrząc błagalnie przybyszowi w oczy.

Ciepłe dłonie Dużego zanurzyły się w moim wnętrzu. Wzruszona zauważyłam, jak delikatnie gładzą głowę Złotowłosej i dotykają ramienia Jasnookiego.

Retoryka na lekcjach języka polskiego

Czym jest argument?

Spolonizowany wyraz łaciński *argument* jest słowem-kluczem sztuki przekonywania. Głównym bowiem założeniem retoryki jest sformułowanie tematu (problemu) i jego uzasadnienie, udowodnienie. [...] Kiedy wypowiadamy zdanie oznajmujące, to siłą rzeczy wyrażamy jakąś tezę. Gdy teza ta zostaje poddana w wątpliwość, musimy być w stanie udowodnić ją, czyli uzasadnić.²⁸

- Argument to fakt lub okoliczność przytaczana w komunikacji celem potwierdzenia lub obalenia tezy.
- Argumentować to znaczy **uzasadniać słuszność postawionej tezy**, wspierać ją argumentami (dowodami). Argument składa się z jakiegoś stwierdzenia bądź przykładu i rozwinięcia. Rozwinięcie ma za zadanie uzasadnić słuszność przytoczenia danego stwierdzenia lub przykładu w kontekście rozważań, czyli pokazać ich związek z tezą. Przykład to fakt lub zdarzenie fikcyjne ilustrujące argument, pomagające wyjaśnić jego znaczenie oraz wspierające argumentację.

Argument – rozwinięcie – przykład

Argument: Literatura dostarcza ważnych informacji o życiu przodków, ważnych dla nich wartościach i celach, które sobie stawiali.

Rozwinięcie: Na kartach historii naszego narodu zapisane są różne momenty: chwile chwwały i poniesione klęski. Od nas zależy, czy i czego się uczyliśmy, czytając książki o przeszłości Polski.

²⁸ S. Toulmin, *The Uses of Argument*, Cambridge 1958, <https://www.google.com/search?q=S.+Toulmin%2C+The+uses+of+argument%2C+Cambridge+1958.&ie=utf-8&oe=utf-8&client=firefox-b-ab>

Przykład: Lekturą ukazującą zmagania rycerstwa polskiego z Zakonem Krzyżackim jest powieść H. Sienkiewicza *Krzyżacy*. Przedstawia ona walkę Polaków w obronie swojej ziemi prowadzoną na różnych frontach – dyplomatycznym (np. Zawisza Czarny) oraz militarnym (np. król Władysław Jagiełło).

Rodzaje i przykłady argumentów²⁹

Argumenty logiczne

W uzasadnianiu stanowiska wykorzystuje się logiczne wnioskowanie; argument logiczny buduje się na podstawie różnych przesłanek (istotnych informacji), z których wyciąga się wniosek (konkluzję) będący uogólnieniem; taka konstrukcja argumentu wywołuje u odbiorcy przekonanie, że są to stwierdzenia obiektywne.

Ten rodzaj argumentów wymaga budowy logicznego toku wywodu, w wyniku czego kolejno formułowane zdania (wypowiedzenia) stanowią logiczne wnioski z poprzednich sądów. Równocześnie każdy sąd jest przesłanką do kolejnego argumentu.

Przykład:

Ciąg logiczny argumentów do tezy: **Ludzie nie zawsze potrafią sprostać wyzwaniom.**

(Przesłanka 1.) Nie istnieją ludzie, którzy potrafią rozwiązywać wszystkie problemy.

(Przesłanka 2.) Nawet najzdolniejsi i najmądrzejsi ludzie popełniają błędy.

(Przesłanka 3.) Jeżeli istnieje ktoś, kto będzie się obnosił ze swoją mądrością i rozważą, wówczas możemy ulec pozorom i uznać, że istnieje człowiek, który poradzi sobie z rozwiązaniem każdego problemu.

(Konkluzja) Zawsze możemy ulec pozorom i popełnić błąd, ponieważ nie jesteśmy w swoich poczynaniach doskonali i czasem życiowe wyzwania nas przerastają.

Argumenty rzeczowe

W celu uzasadniania stanowiska odwołujemy się do konkretnych informacji – faktów, danych liczbowych, cytatów; w tego typu argumentach trzeba się odwołać do właściwej nazwy, opisać zjawiska za pomocą relacji lub narracji; w funkcji argumentów rzeczowych często wykorzystywane są przykłady.

Ten rodzaj argumentów wymaga podania konkretnych informacji, np. przykładów z dzieł literackich, dokumentów historycznych, liczb, wyników badań, wypowiedzi autorytetów, cytatów z publikacji naukowych, którymi uzasadniamy swoje tezy.

²⁹ Na podstawie: K. Szymanek, *Sztuka argumentacji. Słownik terminologiczny*, Warszawa 2012.

Przykład:

Teza: ***Dywizjon 303* to opowieść o bohaterstwie polskich lotników w bitwie o Anglię.**

Arkady Fiedler opowiedział w swoim utworze o niezwykłej odwadze Polaków, walczących z niemieckimi lotnikami w słynnej bitwie o Anglię, która rozegrała się w czasie II wojny światowej. Postacie takich asów lotnictwa, jak Witold Urbanowicz stanowią do dzisiaj niedościgłe wzory bohaterstwa. Fiedler oparł swoją opowieść na faktach, co nadaje jej cechy reportażu. Słynny *Dywizjon 303* istniał naprawdę i brał udział w działaniach zbrojnych u boku brytyjskich lotników.

Argumenty odwołujące się do emocji

Tworzy się je dzięki odwoływaniu się do pozytywnych lub negatywnych uczuć odbiorcy, aby wywołać u niego uczucie zadowolenia, radości, aprobaty lub przeciwnie – niechęci, litości, a nawet strachu.

Ten rodzaj argumentów dzięki ekspresji ujawnianej przez nadawcę ma pobudzić do zainteresowania tematem, wzbudzić emocje. Nadawca dzięki takiej argumentacji stara się pozyskać przychylność i sympatię odbiorców. W argumentacji odwołującej się do emocji dominuje słownictwo wartościujące o pozytywnym lub negatywnym zabarwieniu.

Przykład:

Teza: ***Latarnik Henryka Sienkiewicza* jest opowieścią o tęsknocie, miłości do ojczyzny i niezwykłej wrażliwości człowieka.**

Siła miłości do ojczyzny, tęsknoty za nią, potrzeby zachowania w pamięci jej obrazu dominuje w opowieści o losach rzuconego na drugi kraniec świata latarnika Skawińskiego. Ta niezwykła opowieść o człowieku, który przeżył chwile wzruszenia i radości, jaką przyniosła mu lektura *Pana Tadeusza*, nie pozostawia czytelnika obojętnym na los bohatera.

W toku argumentacyjnym wykorzystujemy zazwyczaj wszystkie rodzaje argumentów, które łączą się ze sobą w sposób spójny i logiczny.

Typy akapitów³⁰

a. **Akapity analityczne** – wprowadzają nową myśl, wypowiedzenie tematowe, zawierające stwierdzenie ogólne, które nadaje porządkujący sens bardziej szczegółowym treściom rozwijanym w kolejnych zdaniach. Taka budowa odpowiada też właściwej kompozycji wywodu argumentacyjnego: argument – rozwinięcie – przykład.

³⁰ Na podstawie: J. Maćkiewicz, *Jak dobrze pisać. Od myśli do tekstu*, Warszawa 2010.

Przykład akapitu analitycznego:

Niekiedy historia staje się siłą decydującą o ludzkich losach, ale nawet wtedy niektórzy potrafią zachowywać się zgodnie z własną wolą i przekonaniem. Człowiek czasem znajduje się w takiej sytuacji, w której nie ma wielkiego wpływu na swoje życie, a żyjąc moralnie w normalnym świecie, mógłby zacząć żyć niemoralnie w świecie odwróconego dekalogu, bez norm i zasad. W takiej szczególnej sytuacji znalazł się Gustaw Herling-Grudziński, autor „Innego świata”. W obozie sowieckim, w którym przebywał, większość więźniów, zmuszana do niewolniczej i morderczej pracy, zaspokajała jedynie podstawowe potrzeby, nieraz kosztem innych ludzi. Jednak Grudziński prezentuje postawy ludzi, którzy w wyniku niezgody na zło i niemoralność potrafili decydować zgodnie z wolną wolą i przekonaniem. Tak zachowywał się Kostylew, który wolał wybrać śmierć niż uleganie znienawidzonej władzy. Skoro nawet tak szczególne okoliczności nie są w stanie kierować ludzkim losem, gdy ktoś chce pozostać wiernym sobie, to chyba nic nie może zniszczyć wolnej woli człowieka.

Główna myśl przedstawiona jest w pierwszym zdaniu, kolejne zdanie to jej rozwinięcie, dalej pojawia się ilustracja argumentu, a na końcu akapit zostaje spuentowany, a zarazem powtórzone zostaje stanowisko autora wobec polecenia.

Akapity syntetyczne – wypowiedzenie tematowe zamieszczone jest na końcu, pełni wówczas rolę wniosku, którego przesłanki zawarte są w rozwinięciu, lub puenty, efektownie zamykającej wywód.

W akapicie syntetycznym kolejność wywodu zostaje odwrócona: najpierw pojawia się analiza przykładu, po której następuje synteza – wniosek wypływający z rozważań.

Przykład akapitu syntetycznego:

Tytułowy bohater dramatu Sofoklesa „Król Edyp” również walczy o swój los z siłami od niego niezależnymi. Zna przepowiednię, wieszczącą mu kazirodztwo i ojcobójstwo. Opuścił Korynt i przybranych rodziców, trafiając do Teb. W drodze wdaje się w sprzeczkę i zabija starszego podróżnego, w Tebach rozwiązuje zagadkę Sfinksa, zostaje królem i mężem Jokasty. Cały czas wydaje mu się, że to on jest panem swego losu – przecież opuścił rodziców żyjących w Koryncie. W końcu prawda wychodzi na jaw – Edyp jest ojcobójcą, kazirodcą i pogrąża się w ostatecznej rozpacz. Nędzę ludzkiego losu podkreśla Chór w Stasimonie IV. Wynika z niego, że człowiek jest pełen pychy (hybris) i przez to myśli, że może pokonać przeznaczenie. Z dramatu płynie więc nauka: o losie człowieka nie decyduje jego wolna wola, tylko niezależna od niego siła – fatum.

Autor prowadzi wywód tak, aby wniosek z analizy fragmentu *Króla Edypa* pojawił się jako jego synteza, konkluzja – na końcu; pojawia się tu nawiązanie do akapitu wcześniejszego (słowo „również”); autor także sprawnie przechodzi od analizy do uogólnienia, które pojawia się już w przedostatnim zdaniu akapitu, by na samym końcu sformułować

konkluzję – argument odnoszący się do własnego stanowiska dotyczącego przecież spraw ogólnoludzkich, a nie tylko analizowanego dramatu.

Akapity łącznikowe – nie zawierają nowych myśli, ponieważ służą do spajania większych części tekstu. Mogą również podsumowywać jakieś fragmenty rozważań bądź stanowić wprowadzenie do fragmentów po nich następujących. Są zazwyczaj krótsze od akapitów, które je otaczają.

Akapity synonimiczne także nie zawierają nowych myśli, bo mają na celu sparafrazowanie, przekazanie innymi słowami myśli znajdującej się w akapicie poprzedzającym.

Rytm akapitowy – przeplatanie akapitów dłuższych i krótszych. W akapitach krótkich warto zamieszczać najistotniejsze spostrzeżenia, podsumowania, główną kwestię zespołu ponadakapitowego, stwierdzenia, które mają zapaść w pamięć czytelników.

Przykład rytmu akapitowego:

Melchior Wańkowicz, *O reportażu*

Kruszyłem kopię o dokumentację, tzn. pracowite przestudiowanie literatury i pracowite pobieranie relacji. Jednak dla reportera informacje i dokumenty to jeden tylko dopływ tworzywa, pomocniczy, jak pomocniczym tylko były dla mnie wieczory w archiwum – armii amerykańskiej, gdy cały dzień poświęcałem dopływowi z bezpośredniej osobistej obserwacji. Podrzucając czarny czub, młody sierżant opowiadał mi, jak dowoził dzień w dzień pocztę ostrzeliwaną milą drogi. A wieczorem wyszukiwałem szkic tej „mad mile” (zwarowanej mili), liczbę ofiar, które na niej padły. [...] Miałem tu więc relację i dokumentację, ale nie miałem trzeciego ważnego składnika – doznania własnego. Otrzymałem je dopiero, znalazłszy się na 593 pod obstrzałem, w czasie naszego natarcia.

Dlatego – należy być, gdzie coś się dzieje. Należy – doznać.

Dlatego należy się ruszać.

Melchior Wańkowicz, *O reportażu*, „Odra” 1970/7.

Dwa ostatnie akapity to akapity synonimiczne.

Przykładowe ćwiczenia

Ćwiczenie 1.Józef Bocheński³¹**TEORIA MĘSTWA**

1. „Odważnym” nazywamy czyn, którym dany człowiek (czy zwierzę) stara się osiągnąć swój cel mimo grożącego przy tym niebezpieczeństwa. Nazwę „odwagi” nosi tendencja do takich czynów, skłonność do przełamywania niebezpieczeństw. Niezmiernie ważną rzeczą jest jednak zrozumienie, że męstwo jest czymś więcej niż odwaga: każde męstwo jest odwagą, ale nie każda odwaga jest męstwem.

2. Różnica między nimi polega najpierw na tym, że odważne może być także zwierzę, mężnym tylko człowiek. Mówimy bez trudności o odważnym psie, jeśli idzie na dzika bez obaw, o odważnym koniu i tak dalej – natomiast nie można mówić o mężnych zwierzętach: „mężnym” nazywamy tylko człowieka. Zatem męstwo zawiera w sobie jakiś czynnik specyficznie ludzki, tylko u człowieka spotykany.

Otóż jedyną zasadniczą różnicą między zwierzęciem a człowiekiem jest to, że człowiek posiada władze duchowe, rozum i wolę, których nie mają zwierzęta. Różnica między odwagą a męstwem polegać musi zatem na udziale rozumu i woli w męstwie i jego braku w odwadze jako takiej.

Ale to nie wystarcza: są mianowicie wypadki, w których także ludzi nazywamy „odważnymi”, nie przypisując im mimo to męstwa. [...] Bandyta wykonujący śmiały napad na bank jest niewątpliwie człowiekiem odważnym – ale zmysł etyczny zakazuje nazwać go „mężnym”. Mężny jest za to żołnierz na wojnie, podróżnik w niebezpieczeństwach żywiołowych, strażak przy pożarze. Wchodzi więc w rachubę jakiś czynnik etyczny [...].

3. Cztery cechy składają się zatem na pojęcie mężnego czynu. Taki czyn musi być odważny, ale poza tym rozumny, etyczny, połączony z wielkim niebezpieczeństwem. Do pojęcia odwagi nie wchodzi ani rozumność, ani etyczność i wystarcza jakiegokolwiek niebezpieczeństwo.

Józef Bocheński, *Dzieła zebrane. Etyka*, Kraków 1995.

Odwołując się do wybranej lektury obowiązkowej (innej niż *Kamienie na szaniec*) oraz tekstu Józefa Bocheńskiego, proszę sformułować: problem, stanowisko, argument.

Ćwiczenie 2.

Każdy jest w życiu za kogoś lub za coś odpowiedzialny. Napisz rozprawkę, w której rozważysz, na czym polegała odpowiedzialność wybranych przez Ciebie bohaterów literackich.

³¹ *Informator o egzaminie ósmoklasisty z języka polskiego od roku szkolnego 2018/2019*, red. dr Wioletta Kozak (CKE), dr Maria Romanowska (OKE Jaworzno), Wioletta Dobosz-Leszczyńska (CKE), Robert Chamczyk (CKE), dr Marcin Smolik (CKE), Danuta Marchlewska (OKE Warszawa), Hanna Wylęzek (OKE Jaworzno), <https://cke.gov.pl/egzamin-osmoklasisty/informatory/>

Odwołaj się do przytoczonego fragmentu *Małego Księcia*, całego utworu Antoine'a de Saint-Exupéry'ego oraz do innego wybranego tekstu literackiego. Twoja praca powinna liczyć co najmniej 200 słów.³²

Antoine de Saint-Exupéry

MAŁY KSIĄŻĘ

Codziennie dowiadywałem się czegoś nowego o planecie, o wyjeździe, o podróży. Wiadomości te gromadziły się z wolna i przypadkowo. I tak trzeciego dnia poznałem dramat baobabów. [...]

Okazało się, że na planecie *Małego Księcia*, tak jak na wszystkich planetach, rosną rośliny pożyteczne oraz zielska. W rezultacie znajdowały się tam dobre nasiona roślin pożytecznych i złe nasiona zielsk. Ale ziarna są niewidoczne. Śpią sobie skrycie w ziemi aż do chwili, kiedy któremuś z nich przyjdzie ochota obudzić się. Wypuszcza wtedy cudowny, bezbronny pęd, który najpierw nieśmiało wyciąga się ku słońcu. Jeżeli jest to pęd rzodkiewki albo róży, można mu pozwolić rosnąć, jak chce. Ale jeżeli jest to zielsko, trzeba wyrwać je jak najszybciej, gdy tylko się je rozpozna. Otóż na planecie *Małego Księcia* były ziarna straszliwe. Ziarna baobabu. Zakazony był nimi cały grunt. A kiedy baobab wyrośnie, to na wyrwanie jest za późno i nigdy już nie można się go pozbyć. Zajmie całą planetę. Przerze ją korzeniami. A jeżeli planeta jest mała, a baobabów jest dużo, to one ją rozsadzają.

– Jest to kwestia dyscypliny – powiedział mi później *Mały Książę*. – Rano, po umyciu się, trzeba robić bardzo dokładną toaletę planety. Trzeba się zmusić do regularnego wyrwania baobabów, i to natychmiast po odróżnieniu ich od krzewów róży, do których są w młodości bardzo podobne. Jest to praca bardzo nudna, lecz bardzo łatwa...

Do powyższego tematu wypracowania sformułuj argument, rozwinięcie i przykład.

Ćwiczenie 3.

Ryszard Koziołek³³

DOBRCZE SIĘ MYŚLI LITERATURA

Mam skłonność do przyznawania literaturze rangi najważniejszego składnika kultury. Nic w tym dziwnego, w moim fachu to zawodowa powinność.

Literatura nauczyła nas pragnąć czegoś „innego”, wychodzić poza krąg codziennych przyzwyczajzeń, poza rytuał wyznaczany przez konwencję życia wspólnoty bądź po prostu przez potrzeby ciała, które każe nam jeść, spać i tak dalej. Romantycy eksponowali tę funkcję literatury, definiując człowieka jako jedyną istotę, która chce być kimś innym, niż jest. Za tę niezgodę na własną kondycję gatunkową, społeczną, historyczną odpowiedzialna jest literatura jako nauczycielka pragnienia odmiany życia, nawet dobrego.

³² Tamże.

³³ Ryszard Koziołek – profesor Uniwersytetu Śląskiego; znawca twórczości Henryka Sienkiewicza.

Oto właśnie jeden z cudów literatury: pisarz sprzed czterystu lat nie pisał dla mnie, nic o mnie nie wiedział i nie mógł wiedzieć. Czytam jego słowa po czterech wiekach i traktuję je tak, jakby były napisane wyłącznie dla mnie. Nie wiem jak to działa – ów fenomen spotkania jednostkowego z powszechnym. Przecież największe książki napisane są językiem idiomatycznym, specyficznym, osobnym. Czytamy kawałek Gombrowicza, Sienkiewicza czy Prusa i od razu widzimy oryginalność ich języków i tematów. Ale wbrew swojej egoistycznej wyjątkowości arcydzieła udzielają się także mojemu doświadczeniu, i to tak hojnie, że mam poczucie, jakby zostały napisane dla mnie i o mnie. [...]

Czytanie nie jest kolektywne. Czytamy w pojedynkę niedostępni dla tropicieli skrywanych przyjemności. Kiedy jednak inny czytelnik wyzna nam swoje przeżycie lektury, powstaje sugestia, że choć oddzieleni, uczestniczyliśmy we wspólnej intymnej przygodzie o wciąż zagadkowej treści. Nie wiem do końca, czy inny, czytając tekst, miał podobne przeżycia i myśli co ja, ale odtąd pozostajemy w intrygującej relacji, która jest fundamentem wspólnoty czytających. [...]

Przez pewien czas wydawało się, że miejsce literatury zajęła kultura obrazu – jako sposób pokazywania świata i opowiadania o nim. [...] Dziś znów uważam, że nic nie zastąpiło literatury i nic nie jest w stanie jej zastąpić. Ludzie mogą nie czytać, tylko że są wtedy pozbawieni pewnej dyspozycji intelektualnej, której nie sposób nabyć inaczej. Nie chodzi o to, że jakieś treści są niemożliwe do opowiedzenia w innym medium³⁴. Mamy przecież znakomite seriale, kino, komiks. Ale ten rodzaj organizowania świata za sprawą narracji i metafory, sensownego przedstawienia sobie zdarzeń i przeżyć, którego dokonujemy, czytając, jest niemożliwy do powtórzenia inaczej niż w języku.

Ryszard Koziółek, *Dobrze się myśli literaturą*, Wołowiec 2016.

- a. Przeczytaj tekst Ryszarda Koziółka i ułóż do niego zadanie argumentacyjne krótkiej odpowiedzi połączone ze sprawdzeniem znajomości lektury obowiązkowej.
- b. Do tekstu Ryszarda Koziółka ułóż zadanie krótkiej odpowiedzi (forma użytkowa) wymagając sformułowania dwóch argumentów.
- c. Do tekstu Ryszarda Koziółka ułóż zadanie krótkiej odpowiedzi. Znajdź materiał, który będzie stanowił wyposażenie zadania, a następnie sformułuj problem wymagający zajęcia stanowiska i poparcia go argumentem.

³⁴ Medium – inny środek komunikacji.

Jak skracać, parafrazować i uogólniać wypowiedź? O streszczaniu na lekcjach języka polskiego i na egzaminie³⁵

Czym jest streszczenie tekstu nieliterackiego?

Jest formą przetwarzania tekstu/wykonywania działań na tekście. Polega na takim przekształceniu tekstu, że radykalnie zmniejszona zostaje jego objętość (standardowa długość to 10% tekstu wyjściowego) przy zachowaniu zasadniczej myśli.

Streszczenie tworzone jest metodą:

- a. skrótu *lub/i*
- b. uogólnienia *lub/i*
- c. przekładu z jednego systemu pojęciowego na inny [...].

Streszczanie jest [...] ćwiczeniem wyrabiającym kompetencje poznawcze (selekcjonowanie i hierarchizowanie informacji) i kompozycyjno-stylistyczne (zwięzłość i klarowność stylu).

Struktura streszczenia nieliterackiego

Streszczenie uwzględnia tematyczno-rematyczny podział tekstu oryginalnego oraz hierarchiczność tego podziału, zmierzając do:

- a. sformułowania zarówno nadrzędnego tematu („hipertematu”) i nadrzędnego rematu („hiperrematu”), tj. tematu i rematu całego tekstu
- b. określenia pionowego rozczłonkowania tematycznego, a więc do dokładnego sprecyzowania szczegółowości („głębokości”) operacji streszczania dla kolejnych akapitów tekstu.

Temat = to, o czym jest, czego dotyczy tekst.

Remat = to, co się o tym temacie mówi w tekście.

Pytania podstawowe

O czym się mówi w tekście? Czego dotyczy tekst? Jaka jest główna myśl/problem tekstu?
Te pytania pozwolą określić TEMAT tekstu.

Co na temat problemu zostało powiedziane w tekście? Co autor tekstu mówi w nim o głównym temacie/problemie?

Te pytania pozwolą odtworzyć i zreferować REMAT tekstu.

---

³⁵ Na podstawie: J. Bartmiński, S. Niebrzegowska-Bartmińska, *Tekstologia*, Warszawa 2009; A. Wolański, *Streszczenie jako ponadgatunkowa forma przetwarzania komunikatu*, [w:] *Praktyczna stylistyka nie tylko dla polonistów*, pod red. E. Bańkowskiej i A. Mikołajczuk, Warszawa 2003.

Składniki fakultatywne streszczenia

- **nadawca/autor:** nazwisko może być pomijane jako wiadome z góry; bywa werbalizowane ze względów kompozycyjno-stylistycznych
- **operacje nadawcy,** np. *bada, analizuje, dowodzi, wnioskuje, omawia, pokazuje, wyjaśnia, porządkuje, wylicza, ilustruje przykładami*
- **materiał** (na jakiej podstawie opiera autor swoje tezy)
- **założenia** (na czym autor opiera decyzje)
- **metoda** (jakimi metodami posługuje się autor w dochodzeniu do celu)
- **intencje** (z jaką intencją autor się wypowiada)
- **idea** (jaka jest ogólna koncepcja tekstu)
- **ocena,** np. *najważniejszym składnikiem badań jest...*
- **komentarz,** np. *autor w jasny sposób obrazuje...*

Etapy³⁶ pracy nad tekstem poddawanym streszczeniu

Anna Sobieraj, Marta Strychalska

JAK DOBRĄ PAMIĘĆ MAJĄ SŁONIE?

[1] Liczne obserwacje wskazują na to, iż słonie posiadają doskonałą długoterminową pamięć przestrzenno-czasową. Taka struktura pamięci jest przystosowaniem do środowiska, w jakim żyją, ma to duże znaczenie w funkcjonowaniu gatunku, a często jest również kluczem do przetrwania.

[2] Stada przemierzają setki kilometrów w poszukiwaniu dostatecznej ilości pokarmu oraz wody. Już w latach 90. XX wieku obserwowano wędrówki słoni na pustyni Namib. Wędrowały na odległość 195 km od miejsc przez nie zajmowanych do miejsc, gdzie lokalnie, cyklicznie występowały deszcze.

[3] Innym potwierdzeniem na to, że słonie posiadają doskonałą pamięć, są badania prowadzone przez Foley'a [...] w Parku Narodowym Tarangire w Tanzanii. W latach 1992–1994 panująca tam ciężka susza zmusiła słonie do poszukiwania wody i pokarmu. Stada prowadzone przez starsze samice wychodziły poza obszar parku. Te rodziny, które zostały w obrębie rezerwatu, cierpiały na niedostatek wody i pokarmu, co powodowało nawet dwukrotnie większą śmiertelność niż w stadach, które opuściły Park. Samice, które miały przynajmniej 35 lat, przeżyły wcześniej podobną suszę dzięki temu, że poszukiwały pokarmu poza granicami Parku. Pamięć o tym zdarzeniu pozwoliła im w podobnej sytuacji klimatycznej wyprowadzić stado na tereny bogate w pożywienie i dzięki temu zapewnić im przeżycie. Zbyt młode samice nie mające takiego doświadczenia nie wyprowadziły swoich rodzin z terenu suszy.

[4] Drugim obszarem pamięci u słoni, który jest równie interesujący, jest pamięć socjalna. Slonie prowadzą społeczny tryb życia i struktura socjalna ich grup jest

³⁶ Do przedstawienia etapów pracy nad tekstem poddawanym streszczeniu wykorzystano tekst Anny Sobieraj i Marty Strychalskiej *Jak dobrą pamięć mają słonie?*

skomplikowana. Stada składają się ze spokrewnionych samic i młodych. Na czele grupy stoi najstarsza samica. Wszystkie samice należące do stada współpracują ze sobą przy opiece nad młodymi. Samce pozostają z grupą rodzinną jedynie do czasu osiągnięcia dojrzałości płciowej (12–15 rok życia). Po opuszczeniu stad młode samce tworzą grupy kawalerskie, a dorosłe żyją samotnie [...].

[5] Pamięć społeczna opiera się na dwóch filarach – rozpoznawaniu głosów oraz wydzielanego zapachu. Eksperymenty przeprowadzone przez McComba w Parku Narodowym Amboseli w Kenii dowodzą, że słonie są w stanie rozpoznawać głosy około 100 osobników z tego samego stada, a także innych stad nawet z odległości 1 km. Rezultaty tych badań pokazały też, że słonie potrafią zapamiętać i rozpoznać głos konkretnego osobnika po dłuższym czasie. Podczas doświadczenia odtworzono dźwięk wydawany przez samicę, która zmarła. Członkowie jej rodziny zareagowali, wydając dźwięki w odpowiedzi na to wołanie po 3 miesiącach od jej śmierci. Powtórzono to doświadczenie po 23 miesiącach od śmierci samicy. Slonie ze stada również odpowiedziały wołaniem i podeszły do głośnika, z którego wydobywały się dźwięki. [...]

[6] Tak dobra pamięć nie jest rejestrowana u innych zwierząt. Zdolność zapamiętywania dostępna dla słoni jest porównywana do zdolności pamięciowych ludzi. Naukowcy zakładają, że jest to charakterystyczne dla tych gatunków, gdyż tworzą one podobnie złożone struktury społeczne oraz żyją znacznie dłużej w porównaniu do innych zwierząt.

Na podstawie: <http://bio-diversity.pl/2017/05/15/pamiec-slon/>

ETAP 1.

Dokładna lektura tekstu, który ma zostać streszczony, zrozumienie jego sensu.

- Procedurę streszczania tekstu rozpoczynamy od dokładnego przeczytania i zrozumienia tekstu wyjściowego.
- Określamy temat tekstu i jego główną myśl. Aby określić temat tekstu, trzeba w tekście podkreślić słowa-klucze, czyli takie, które dominują w tekście.
- Konstatacja – tekst dotyczy słoni w kontekście pamięci i zapamiętywania.

ETAP 2.

Określenie głównego założenia/stanowiska autora/autorów tekstu.

- Szukamy w tekście sformułowań stanowiących uogólnienie i zaznaczamy na tekście.
- Formułujemy tezę tekstu:

Badania dowodzą, że słonie jako jedyne zwierzęta posiadają długoterminową pamięć przestrzenno-czasową podobnie do ludzi.

ETAP 3.

Wyodrębnienie części składowych tekstu i określenie zagadnień, które te części podejmują:

Akapit 1.	Wprowadzenie/uogólnienie.
Akapit 2.	Przykład założenia autorek z pierwszego akapitu, dotyczący pamięci biologicznej słoni.
Akapit 3.	Drugi przykład założenia autorek z pierwszego akapitu, dotyczący pamięci biologicznej słoni.
Akapit 4.	Wprowadzenie pojęć <i>pamięć społeczna/pamięć socjalna</i> wraz z przykładami.
Akapit 5.	Doprecyzowanie wyjaśnienia <i>pamięć społeczna</i> wraz z przykładami.
Akapit 6.	Podsumowanie.

ETAP 4.

Piszemy streszczenie tekstu:

a) Rozpoczynamy od zdania wprowadzającego, uogólniającego tekst:

Anna Sobieraj i Marta Strychalska w swoim tekście podejmują problem pamięci i zapamiętywania u słoni.

b) Teraz przechodzimy do przedstawienia rodzajów pamięci występujących u słoni:

Autorki wyodrębiają trzy rodzaje pamięci: biologiczną, socjalną oraz społeczną i każdą z nich charakteryzują.

c) Ponieważ większość tekstu to przykłady i odwołania do badań naukowych, zatem należy o tym napisać w streszczeniu:

Swoje stwierdzenia ilustrują przykładami zachowań zwierząt oraz odwołują się do badań naukowych.

d) Streszczenie kończymy wnioskiem/konkluzją:

Z tekstu wynika, że pamięć słoni jest podobna do pamięci ludzi.

ETAP 5.

Sprawdzamy, czy napisane streszczenie obejmuje całość tekstu oryginalnego:

Tekst streszczenia:

Anna Sobieraj i Marta Strychalska w swoim tekście podejmują problem pamięci i zapamiętywania u słoni. Autorki wyodrębiają trzy rodzaje pamięci: biologiczną, socjalną oraz społeczną i każdą z nich charakteryzują. Swoje stwierdzenia ilustrują przykładami oraz odwołują się do badań naukowych. Z tekstu wynika, że pamięć słoni jest podobna do pamięci ludzi.

ETAP 6.

Sprawdzamy, czy streszczenie jest napisane z zachowaniem zasad zwięzłości i klarowności stylu:

Zwięzłość i klarowność tekstu streszczenia można osiągnąć m.in. poprzez:

- pominięcie elementów oryginału nieistotnych dla zrozumienia treści, np. przykładów, dygresji oraz fragmentów powtarzających się
- przekształcanie mowy zależnej oryginału (dialogów, cytatów, przytoczeń) na mowę niezależną
- zastąpienie kilku wyrazów o węższym zakresie znaczeniowym jednym wyrazem nadrzędnym
- zastąpienie dwuwyrzowej konstrukcji o charakterze związku łączliwego jednym wyrazem, np. złożyć podziękowania – podziękować.

Przykładowe ćwiczenia

Ćwiczenie 1.

W poniższym tekście streszczenia, które powinno liczyć nie więcej niż 60 słów, dokonaj jego korekty zgodnie z zasadami zwięzłości i klarowności stylu.

Streszczenie

Tekst jest poświęcony spotykanym w prasie modyfikacjom związku frazeologicznego *wybić się na niepodległość* i ocenie ich poprawności. Modyfikacje te to: *wybić się na niezależność, dojrzałość, pełnoprawność, samodzielność, nowoczesność, światowość, europejskość, stabilizację* itp. Autor omawia pochodzenie powiedzenia i jego znaczenie, co jest podstawą przyjętego kryterium oceny innowacji: nie powinny one wypaczać treści frazeologizmu. Negatywnej oceny modyfikacji nie zmienia nawet rozpoznanie zamysłu stylizacyjnego ich autorów – niefortunnie bowiem doszło do stworzenia metafor pozbawionych sensu, o rozmytym znaczeniu i zatraconej motywacji. (77 wyrazów)

Ćwiczenie 2.

Zaplanuj inną metodę streszczania tekstu nieliterackiego z wykorzystaniem recenzji filmu *Cudowny chłopak*.

Recenzja filmu *Cudowny chłopak*

„Cudowny chłopak” wszedł na amerykańskie ekrany bez fanfar. [...]

Scenariusz powstał w oparciu o wydaną w 2012 roku powieść R.J. Palacio. Relacjonuje ona rok z życia mieszkającej na Manhattanie rodziny. W domu państwa Pullmanów wszystko kręci się wokół 10-letniego Auggiego (Jacob Tremblay). Chłopiec urodził się z poważną wadą genetyczną, przez co wczesne dzieciństwo upłynęło mu pod znakiem nieustannych wizyt w szpitalach i na salach operacyjnych. Z powodu zdeformowanej twarzy bohater uczył się

do tej pory pod okiem troskliwej mamy (Julia Roberts). Nadszedł jednak czas, by z otwartą przyłbicą skonfrontował się ze światem na zewnątrz. Auggie podejmuje więc wyzwanie, które z jego perspektywy jawi się niczym wyprawa na Księżyc. Idzie do podstawówki. W swoim nowym filmie twórca Stephen Chbosky po raz kolejny bierze na warsztat historię outsidera próbującego odnaleźć się w nowej rzeczywistości. Opowiada o nietolerancji, uprzedzeniach i samotności w szkolnej dżungli, ale w taki sposób, że po wszystkim widz opuszcza kino w świetnym nastroju. „Cudowny chłopak” przekonuje bowiem, że wszyscy ludzie są: a) z natury dobrzy, b) inni niż nam się wydaje. Czasem trzeba tylko cierpliwie poczekać, aż odważą się zdjąć maskę zakładaną na potrzeby klasy, kolegów czy rodziny. Wystarczy spojrzeć na Auggiego, który z powodu nieszablonowej powierzchowności traktowany jest przez innych uczniów jak dziwadło. W rzeczywistości to przecież dzieciak jak każdy inny – rozkochany w „Gwiezdnym wojnach” i grach wideo, niepewny siebie, spragniony towarzystwa rówieśników.

Reżyser zgrabnie przeplata ze sobą sceny do śmiechu, płaczu i refleksji. Nawet jeśli stężenie „cukru w cukrze” przekracza dopuszczalne granice, a fabuła od pewnego momentu zaczyna dryfować bez celu, „Cudowny chłopak” nie traci czaru. Niemała w tym zasługa aktorów: ukrytego za udaną charakteryzacją Tremblaya, wcielającej się w jego zahukaną siostrę Izabeli Vidovic, wreszcie Owena Wilsona w roli najsympatyczniejszego filmowego taty od czasów Yondu ze „Strażaków Galaktyki vol. 2”. Dodajcie do tego elegancko sfotografowane plenery Nowego Jorku i okolic, miły dla ucha soundtrack oraz sporo smaczków dla fanów popkultury. „Cudowny chłopak” niby wciska nam banały w stylu „miej serce i patrzaj w serce”, ale czyni to na tyle umiejętnie, że łyka się je bez popitki.

Na podstawie: <https://www.filmweb.pl/review/Czasem+s%C5%82o%C5%84ce%2C+czasem+deszcz-20978>